

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Soňa
Schneiderová

JAK NEPSAT

DIPLOMOVOU PRÁCI

Jak nepsat diplomovou práci

Soňa Schneiderová

Oponent: PhDr. Ondřej Bláha, Ph.D.

Publikace vychází v rámci projektu
Bohemistika: obor pro III. tisíciletí

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem
a státním rozpočtem České republiky

Publikace byla připravena v rámci studentské edice Günther

1. vydání

© Soňa Schneiderová, 2011

© Univerzita Palackého, 2011

ISBN 978-80-244-2968-7

Obsah

Úvod	5
1. K charakteristice současného českého odborného stylu	7
2. Výběr tématu a název diplomové práce	11
3. Úvod diplomové práce	13
4. Autor a jeho vztah ke čtenáři a k tématu	19
4. 1 Autorský a inkluzivní plurál	19
4. 2 Modalita odborného textu	22
5. Výkladový postup, typy výkladu a rozvíjení tématu	24
6. Kapitoly a odstavec	31
7. Esej a esejistický postup	34
8. Citát a citace, poznámkový aparát, seznam literatury	37
9. Volba jazykových prostředků	42
10. Pravopisné a stylizační chyby v diplomových pracích	45
11. Cvičení	48
12. Apendix – prostředky odborného stylu	50
13 Závěr	53
Literatura	57

Jakkoli se český student může cítit rozhořčen, že by měl svůj individuální styl psaní, na němž si zakládá, podřídít jakýmsi svazujícím požadavkům a normám, jako pozdější profesionální autor odborných či vědeckých textů se bude (...) setkávat s autory, kteří takové zvyklosti a normy samozřejmě ovládli a naučili se je využívat ke svému prospěchu i ku prospěchu čtenářů.

(Čmejrková, S. – Daneš, F. – Světlá, J.: *Jak napsat odborný text*, s. 13)

Úvod

Důvodem k napsání této příručky je má dlouholetá zkušenost s vedením diplomových prací a s tím související na jedné straně časté dotazy studentů, jak psát diplomovou práci, na druhé straně má občasná nespokojenost s výsledkem jejich práce. Vědoma si toho, že existuje mnoho publikací, zabývajících se tím, jak má diplomová práce (dále DP) vypadat, jsem se soustředila v této příručce na to, co by v DP nemělo být, čemu by se studenti mohli vyhnout, nebo s čím si někdy nevědí rady. Jde tedy spíš o popis některých ojedinělých jevů, se kterými jsem se při konzultacích a opravách DP pravidelně setkávala, než o popis problematiky odborného psaní v úplnosti.

Vycházela jsem převážně z analýzy materiálu diplomových prací české filologie a humanitních oborů. Příručka však může posloužit i studentům jiného zaměření, neboť ukazuje některé obecně platné zásady při stylizaci odborné písemné práce, tendence, kterými je dnešní odborný písemný projev ovlivňován. Popis se opírá o charakteristiky českého odborného stylu a odhalování nedostatků je patrné na pozadí norem této funkční stylové oblasti.

Práce se zabývá nedostatky, ale musím zdůraznit, že vedle těch špatných či s chybami vznikají práce i velmi dobré, jak po stránce obsahové, tak stylizační, a v podstatě bez chyb. Záleží především na kompetenci autora, ale přispět může i vedoucí práce, který svého studenta vede.

Důležité je, aby studenti zároveň s touto příručkou, která má být především upozorněním na to, že není s psaním diplomových prací vše v pořádku, nahlédli do příruček, kde jsou zásady, jak psát diplomové práce. Těch je na trhu spousta. Většina z nich se zabývá jevy nejobecnější povahy – např. tím, jak citovat, co je to téma DP atd. –, které tvoří základ pro formulování vědeckých textů, většina z nich se soustřeďuje na skutečnosti specifické vzhledem k oboru, kterému jsou určeny (to by ovšem

mělo být specifikováno již v samotném názvu) a některé z nich jsou psány spíše z hlediska představy či přání autora o podobě odborného textu, zejména v oblasti stylu a jazyka.

Fundovanou příručku na našem trhu, která zohledňuje obecný základ i jazyk, představuje publikace *Jak napsat odborný text* napsaná významnými českými lingvisty. Je komplexním popisem českého vědeckého vyjadřování v kontextu historických a kulturních souvislostí jeho středoevropského vývoje. V seznamu literatury dále uvádím ty příručky, které se mi jeví alespoň z hlediska některých částí přínosné a pro studenta praktické. Jmenovala bych práci Jaroslava Filky *Metodika tvorby diplomové práce* pro praktické a „technické“ údaje zpracování DP. Mně osobně blízká je kniha, psaná na základě vlastních zkušeností autorky s vedením studentských prací, *Jak číst a psát odborný text ve společenských vědách* Jadwigy Šanderové. Mezi tradiční texty patří průvodce psaním diplomové práce od Umberta Eca *Jak napsat diplomovou práci* nebo *Akademická příručka* autorského kolektivu D. Meška, J. Findry, D. Katuščáka a kol., event. útlejší práce *Jak psát závěrečné a kvalifikační práce* D. Katuščáka, B. Drobíkové a R. Papíka. Vedle prací novějších jsem se opírala o práce starší, které jsou podle mého soudu stále prospěšné – např. se jedná o stať *Odstavce* J. V. Bečky nebo kapitolu Hlavní skladební a slohové nedostatky odborného vyjadřování Vladimíra Šmilauera v knize *O češtině pro Čechy*. Podobně se vracím k Mistríkové *Štylistice*, neboť v ní obsažené závěry a statistické údaje (alespoň v poměrném vyjádření) jsou stále platné.

Příručka *Jak napsat diplomovou práci* vznikla proto, aby upozornila studenty na důležitost věnovat psaní diplomových prací náležitou pozornost, hodnou toho, kdo absolvuje studium na vysoké škole. Schopnost orientovat se v textu a dovednost napsat text jazykem a stylem zohledňujícím potřebu a nutnost vyjádřit myšlenky daného oboru patří k základním předpokladům a výsledkům práce univerzitního či vysokoškolského charakteru.

Zároveň lze předkládaný text pojmout jako pracovní skriptum, neboť obsahuje ukázky a drobné úkoly.

Pokud jde o příklady z excerptce DP, musím upozornit na to, že ne vždy jsou hodnoceny ve vší komplexnosti. Často jsou uváděny jen pro demonstraci jednoho určitého jevu. Bohužel se jedná o ukázky toho, že už jedna věta může v sobě zahrnovat několik chyb.

1 K charakteristice českého odborného stylu

Tradiční rozlišení odborné funkční oblasti v rámci českých funkčních stylů je rozdělení na *styl teoreticky odborný* a *styl prakticky odborný* (odborný v užším smyslu) a *populárně naučný*.¹ Vedle těchto stylů se vyděluje například ještě speciální styl učební.² Odborný styl má své charakteristiky a každá podoblast své „specifické znaky“.

Styl teoreticky odborný je právě styl, kterým jsou psány i diplomové práce. Je to styl veřejné jazykové komunikace, vyznačující se spisovností (až k pólu knižnosti), vyloučením znaků soukromého jazykového projevu, situační nezakotveností, odrážející stav a výsledky poznání. Ve svém principu je to text nociónální, tedy pojmové, povahy.³ Těmto faktorům je podřízena stylizace a plyne z toho i výsledná podoba textu. Znamená to, že text musí být přehledně strukturovaný, jazyk musí zprostředkovávat proces a výsledky bádání autora, myšlenky a fakta musí být jednoznačně formulované, expresivita a subjektivita autora v něm nemají místo (nebo jsou velmi omezeny). Zaměřením na fakta a znakem odosobnění je to, že text je ve své podstatě modelový a vyjadřování je poměrně stereotypní. K charakteristikám tohoto stylu patří vysoký index opakování slova,⁴ na kterém se podílí opakování termínů, omezený výběr sloves a jiných prostředků. Synonymičnost, variabilita a originalita (na rovině jazyka) není žádoucí vlastnost tohoto komunikátu.

Doba se však mění, i v odborném vyjadřování se proto prosazuje sponatánnost, odlehčenost, prvky tzv. soft komunikace. Hledají se cesty po originálním vyjádření.⁵ Ovšem zejména v odborném stylu platí „s mírou“ a tak, aby čtenáře takovýto styl nerušil při vnímání faktické stránky textu.

1 Čechová, M. – Chloupek, J. a kol.: *Stylistika současné češtiny*, s. 150.

2 Srov. Hausenblas, K.: Učební styl v soustavě stylů funkčních. *Naše řeč*, 55, 1972, s. 150–158.

3 Čechová, M. – Chloupek, J. a kol.: c. d., s. 150–151.

4 Mistrík, J.: *Stylistika*, s. 359 aj.

5 Příklady oživení odborného textu a posunu ve stylizaci textů v přírodních a společenských vědách uvádí publikace Čmejrková, S. – Daneš, F. – Světlá, J.: *Jak napsat odborný text*; zde kapitola Obraznost ve vědeckém textu a jiné strategie uvolnění, s. 60–62.

Zastavme se u ukázek z textu, který předkládám studentům. Jedná se sice o text, který se vymyká jednoznačné kategorizaci a zařazení k odbornému textu, avšak přiměje studenty uvažovat o způsobech vyjadřování. Jde o filozofický text L. Šerého *První knížka o tom, že řád je chaos a že potřebujem světlo a nedovedem žít ve tmě a že každému obsahu se vnutit nějaká forma a že moc je všude a nikde a že i ta blbá svoboda je jenom jako a že ještě nenastala ta pravá dekolonizace a že i to umění je jeden velkej mýtus*, jehož podrobný rozbor podal ve své studii P. Mareš.⁶ *První knížka* L. Šerého je filozofickým pojednáním a takové texty se poněkud vymykají zařazení k určitému typu textu, neboť co se týče způsobu uchopení filozofického tématu jsou filozofické texty po stylové stránce velmi rozmanité – od formalizovaných textů až po beletrizující texty. Přesto jejich podstatou je přinést informace vycházející ze zázemí filozofické „vědy“ a názory tímto zázemím objektivně podložené. Domnívám se, že stejně jako u odborných textů vystupuje do popředí na prvním místě stránka věcná, třebaže jde o text s prvky úvahy či estetizujícími prvky, s prvky esejistického psaní atd. Text L. Šerého je vážně míněným filozofickým pojednáním, přesto je psán obecnou češtinou, jsou zde expresivní výrazy (vulgarismy, familiární výrazy atd.) a expresivní stylizace. Oproti tradičním zásadám vědeckého psaní se autor záměrně „prohřešuje“ tím, že uvádí nepřesné a neúplné bibliografické údaje (i když i v tomto ohledu je filozofický text specifický) atd. Podívejme se na ukázky:

I. Př. 1: „*Naše civilizace si nikdy nechtěla přiznat, že lidskéj člověk má stejně posranou prdel jako pavián, že mu stejně smrdí z huby a že stejně jako on nakonec myslí jenom na pich a na žrádlo.*“ (s. 7)

Př. 2: „*Průser je v tom, že takovej postoj s sebou nese narušení zákonitostí chodu přírody, takže ta praktická snaha vymanit se z ní bez ohledu na možný oběti nevede k žádnýmu osvobození od přírody, ale do záhuby.*“ (s. 8)

Př. 3: „*Co by chtěl kurva víc? Co furt ti filozofičtí magoři mají? Proč Patočka furt tak zdůrazňuje, že se lidskéj člověk vydal na ‚cestu dějin‘?*“ (s. 20)

II. *Bělohraďskej Venda (chytá se tak chlapec do starý léčky)*, s. 9; *I tak výraznej týpek jako Roger Caillois, upozorňuje na to (...)*, s. 11; *jinej chytřej kluk, nějakej Lévi Strauss*, s. 21; *Honzík Baudrillardů*, s. 43 atd.

6 Srov. Mareš, P.: Hry na neformálnost, In: *Čeština – univerzália a specifika*, 2004, s. 332–339.

Teď se ovšem dostávám k tomu, o čem hovoříme na seminářích. Zanedlouho totiž zjistíme, že po delším čtení takového textu, psaného nespisovným jazykem a nestandardním způsobem, máme-li sledovat pojmovou a myšlenkovou stránku náročného textu, nás tento způsob „jazyka“ unavuje a obtěžuje, myšlenky se ztrácejí v nepřehledných formulacích.

Na druhé straně je vidět, že i takto ozvláštňený text stále obsahuje rysy textu svázaného vlastním oborem a určité rysy odborného vyjadřování, tedy textu, jehož ambicí je předat čtenáři vyjádření určitých poznatků a vztahů mezi nimi – text tedy obsahuje termíny, cizí slova a slovní spojení, která reprezentují pojmový aparát dané oblasti filozofické „vědy“ (*subversivní charakter; okcidentální filozofie; idea návratu k původním formám uspořádání společnosti; takovou totalizaci a absolutizaci nezbytnosti smyslu pro život...*), makrokompoziční konektory (*Přístupme k tomu ale ještě z jiné strany; naproti tomu*), nevlastní předložky (*z hlediska; na základě; atd.*) atd.

Někdy se ptám, zda je nutné snažit se být vtipný, originální po jazykové stránce a stejně tím připomínat jiné autory; myslím, že vědecké texty (a znovu opakuji vzhledem k uvedeným příkladům a tvrzením, je otázka, jaký status filozofické texty vlastně mají; k odborným textům bych je jednoznačně nepřičítala) mají tu výhodu, že dokážou zaujmout už svým obsahem, přinášejíce nové poznatky, odhalováním postupu práce.⁷

Můžeme s jistotou říct, že v DP dnes narůstají prvky, které text DP vzdalují tradičnímu formulování odborného textu. Jedná se o prvky „obraznosti“ a spontánnosti na úkor přesnosti a exaktnosti. Nebezpečí volby „uvolněných“ prostředků v DP je však v tom, že nemusí být jednoznačné, nemusí vyhovovat vkusu jednotlivých čtenářů (mohou je obtěžovat) a stále platí to, že do odborného vyjadřování v podobě, v jaké je nacházíme, ne vždy patří.

Uvedme příklady:

*Impulzem k dalšímu Moravcovu **štulci** byla Železného (údajná) mnohomluvná dramatizující monologičnost. (DP analyzovala mediální dialog) – Metodologicky vycházím z poznatků konverzační analýzy, o níž je známo, že je **posedlá** detaily (...) – **Intertextovost zahýbala** i samotným pojmem text, který kvůli/díky **zboření** svých po léta uzavřených hranic ztratil své charakteristické znaky.*

7 Samozřejmě jsem si vědoma, že text L. Šerého nevznikl nijak neuváženě a že je velmi pečlivě uspořádán z hlediska výstavby i výběru prostředků, že smyslem vzniknuvšího textu bylo vytvořit neformální text, který má vyvolávat napětí mezi formou sdělovaného a obsahem, mezi ním a texty „tradičními“.

(Další příklady uvedeme na jiném místě, viz především kap. 9 a 10.)

Teoreticky odborný styl má své prostředky, vyplývající z charakteristiky výše, o kterých se budeme průběžně okrajově zmiňovat, popíšeme je rovněž v kap. 11. Na tomto místě se však musím alespoň částečně zmínit o charakteru populárně naučného stylu, neboť je potřeba vědět, co je typické pro obě oblasti, a případně se pak vyhnout tomu, co do teoreticky odborného stylu nepatří, neboť to patří právě k populárně naučnému stylu či do spontánní konverzace.

Populárně naučný styl je zaměřen na laické publikum a tomu je přizpůsoben i výklad. Termíny proto používáme jen v nutném případě, a pokud ano, vysvětlujeme je, často opisem; raději volíme české ekvivalenty termínů. Uvádějí se fakta, která v teoreticky odborném textu jsou zbytečná a rozhodně nejsou v tomto druhu textu na místě. Jde například o výklad a popis známých skutečností – uveďme příklady z DP:

- 1) *V českém jazykovém prostředí vycházejí dva významné časopisy zabývající se jazykem. Je to Slovo a slovesnost, časopis více teoreticky zaměřený, a Naše řeč, zaměřený více laicky (sic!);*
- 2) *Roman Jakobson byl ruský lingvista, představitel strukturalismu a jeden z nejvýznamnějších představitelů lingvistiky 20. století (navíc byly tyto nadbytečné – v lingvisticky orientované práci – informace opsány bez odkazu z Wikipedie).⁸*

Stejně tak nepíšeme, že „článek byl uveřejněn v celosvětově uznávaném časopise (...)“⁹ pokud jde o časopis z oboru atd. Tyto skutečnosti jsou odborné veřejnosti známé a je nevhodné se o nich zmiňovat, nalézáme je však v populárně naučném textu.

Dalším znakem populárně naučného stylu je „zvýšená kontaktovost“ autora vzhledem ke čtenáři, apelování na společné znalosti a zkušenosti zahrnující dané skutečnosti do čtenářových zkušeností ze školy, běžného života atd. (tzv. příměry ze života, odkazování ke školnímu učivu, pokusům atd.). Je možné užití kontaktních částic atd.¹⁰

Na jedné straně je tedy v populárně naučném stylu spousta nadbytečných jazykových prostředků a informací pro čtenáře-odborníka, na druhé straně jsou věci, které tam chybí – vysvětlování souvislostí, vztahů atd.,

8 Uvádět definice aj. z Wikipedie samozřejmě při psaní DP nedoporučujeme vůbec.

9 Čmejrková, S. – Daneš, F. – Světlá, J.: c. d., s. 51.

10 Více srovnej tamtéž, s. 50–52; viz rovněž učebnice stylistiky atd.

vágnost populárně naučného stylu se projevuje také v méně přesném a neurčitěm vyjadřování – „někteří odborníci“ se domnívají; „několik okolností“ vedlo k tomuto pokusu atd. Ve vědecké práci bychom museli být konkrétnější, explicitnější.

2 Výběr tématu a název diplomové práce

Výběr tématu a název DP je velmi důležitým prvním krokem k případnému úspěchu celé práce. Jedna z nejdůležitějších zásad proto je, že se vyhneme příliš široce a obecně formulovaným tématům. Je to většinou jeden ze zdrojů neúspěchu.

Nevhodné jsou proto názvy DP: *Prózy Petry Hůlové*; *Poezie Zbyňka Hejdy*; *Dramatika Davida Drábka*; *Filmový herec Jiří Menzel*; *Časopisy pro mládež*; *Filmy amerického režiséra Terence Malicka*; *Mládežnický fotbal v ČR*; *Monografie Antonína Bajaji*; *Komplexní analýza politického diskurzu*; *My*; *Máchův odkaz* atd. Myslím, že k nejhorším názvům patří tituly typu *Jan Procházka*; *Život a dílo Ladislava Fikara*; *Dílo Miroslava Topinky* atd.

Např. v DP *Prózy Petry Hůlové* jsou následkem velmi široce formulovaného tématu obecně formulované i dílčí cíle – např. *cílem je nalézt „společné rysy jednotlivých děl“*, *dalším cílem je „jazykový rozbor knih“* atd. Z toho plyne jediné. Bude se tady psát o všem a vlastně o ničem, neboť jednotlivé části DP budou vzhledem k dílčím cílům omezené prostorově, namísto analýzy se budou objevovat povrchní zmínky¹¹ a závěry – budou-li nějaké – k jednotlivým kapitolám budou také vágní, event. neúplné a nedostatečně podložené analýzou. Takové práce pak bývají zahlceny zbytečnostmi a obecnostmi neúplné povahy na úkor zpracování úzce vymezeného tématu. Navíc typická je disproporčnost. O něčem, většinou o tom, o čem víme víc (a sehnali jsme k tomu momentálně nějakou sekundární literaturu), píšeme více, o jiném méně, a o mnoha věcech souvisejících s takto široce vymezeným tématem vůbec. To bývá také impulz pro posuzovatele, aby autorovi práce takové nedostatky vytkl.

Např. v DP *Prózy Petry Hůlové* se očekává, že určitá část by měla být věnována jazyku děl P. Hůlové a příslušná DP také tak činí. Činí tak ovšem

11 Půjde o „kratičké zmínky o nekonečnu“, srovnej Eco, U: *Jak napsat diplomovou práci*, s. 34; zde je citován přístup, který takto nazýval Gramsci.

velmi povrchně a výklad je často doprovázen frázemi, že *rozsah bakalářské/diplomové práce nám neumožňuje zabývat se dílčím tématem podrobněji*.

Mějme na paměti, že výsledkem DP je monografie, pojednávající soustředěně a hutně o jednom tématu, nikoliv kompendium, encyklopedie, dějiny „něčeho“, „snůška“ poznámek atd.

Bezradně už v počátku působí např. diplomová práce nazvaná *Monografie Antonína Bajaji*, která začíná v úvodu práce větou: *Tématem diplomové práce je monografie Antonína Bajaji*.

Jedna z dobrých rad pro začínajícího badatele a pisatele DP je, že je snazší začít srovnáním. Namísto široce formulovaného názvu *Symbol v současném myšlení* (obě části jsou velmi široké a v podstatě vyčerpávajícím způsobem neuchopitelné) je lépe téma zúžit alespoň na srovnání dvou nebo tří pojetí: *Symbol u Peirce, Frye a Junga*.¹²

Setkáváme se i s „hravými“ tituly DP, např. *Jazyk v Moskvě – Moskva v jazyce*, ovšem problém takovýchto nadpisů je jejich neprůhlednost. Proto je vhodné doplnit takovýto nebo příliš obecně formulovaný název podtitulem, který by blíže specifikoval to, čeho se práce týká. Ze stejného důvodu nejsou vhodné obrazné nadpisy – *Cesta labyrintem F. Topola*.

Zapovězeny jsou nadpisy, které jsou dlouhé a nepřehledné, obsahující pomlčky, vykřičníky, otazníky, tři tečky; názvy obsahující vedlejší věty, neověřené a přibližné údaje. Následující vypovídající příklady jsou z Filkovy publikace:

Př. 1 *Projekt, který chce pojednat o tom, jaké metody se používají při šíření evangelia, a to např. v Africe.*

Př. 2 *Změny v liturgii – tedy obnova prvků slavení – asi od poloviny 20. století.*¹³

Uvedme příklady z vlastní excerpce:

- 1) *Proměny dívčích hrdinek vybraných lit. cyklů – slova v DP nezkracujeme*, stejně tak je to nepřipustné v názvu DP;
- 2) *Jazyková redakce periodik – analýza nejčastějších prohrěšků proti morfoloogické normě (v regionálním tisku) – název je zbytečně dlouhý, zbytečná je pomlčka i závorka: Jestliže chtěl autor ponechat obě části, mohl to vyřešit jako titul a podtitul:
*Jazyková redakce periodik**

¹² Eco, U.: c. d., s. 31.

¹³ Filka, J.: *Metodika tvorby diplomové práce*, s. 82.

(Analýza nejčastějších prohřešků proti morfologické normě v regionálním tisku);

- 3) *Některé vývojové tendence v současné české zásobě* (vhodnější by bylo vyhnout se slovu „některé“).

Uvedme ještě jeden příklad, který pochází opět z Filkovy publikace:

*Kardinál Richelieu a jeho protiřímská politika.*¹⁴

Jak uvádí J. Filka, diplomová práce se týká protiřímské politiky kardinála, proto správnější by byla formulace: *Protiřímská politika kardinála Richelieu.*

O formulaci názvu je potřeba uvažovat a po dohodě s vedoucím práce původní zadání raději „opravit“, nebo přinejmenším je potřeba si ujasnit, jaká část z velmi široce formulovaného zadání, event. jaké aspekty mají být zpracovány.

3 Úvod diplomové práce

Rozsah úvodu by měl být přiměřený délce diplomové práce. U bakalářské práce by to měla být alespoň strana a půl normovaného textu, u magisterské práce dvě strany a půl. Setkávám se s rozličnou délkou úvodu DP, dokonce „vyhrál“ úvod, který měl jen jeden krátký odstavec, ale není to správně. Úvod by měl totiž obsahovat důležité informace o tom, co v práci čtenář najde, vodítka, podle nichž se má v práci orientovat atd. Na to tedy jeden odstavec nestačí.

Co by tedy v úvodu DP nemělo chybět?

Na začátku by mělo být jasně formulováno to, čím se bude práce zabývat, tedy rozvedeme a přiblížíme to, co je v názvu DP. Přitom není potřeba, aby se název práce opakoval. Vzápětí musí být zřetelně formulován cíl, kterého chceme dosáhnout. Dále je potřeba popsat metody práce / metodologická východiska / vlastní přístup a postup:

Příklady formulací:

Metodologicky vycházím z poznatků konverzační analýzy (...); ke zpracování zjištěných dat využívám kvantitativních metod; postupuji metodou interpretační analýzy; při popisu sledovaných jevů vycházím z tradic české lingvistiky,

14 Filka, J.: *Metodika tvorby diplomové práce*, s. 81.

ale přihlížím i k novějším pracím americkým (...); na rozdíl od dosud vydaných prací neuplatňuji důsledně synchronní hledisko, ale (...); naše třídění je z hlediska některých podstatných rysů jiné; atd.

S tím vším souvisí i popis struktury práce. Zde však není potřeba za sebou vyjmenovávat názvy a obsahy jednotlivých kapitol. Postup a strukturu práce stačí shrnout například tímto způsobem:

První části práce představují teoretický úvod k dané problematice. Zabýváme se zde (...). V dalších částech se věnujeme vlastní analýze zkoumaného materiálu. Rozebíráme tedy (...).

Snažíme se o formulace jednoznačné a výstižné, vyhýbáme se formulacím neurčitým, obecným.

Např. Ve své diplomové práci bych se rád některých těchto problémů dotkl (...).

Je vhodnější přesně pojmenovat, co máme na mysli. Obzvláště tehdy, jak tomu bylo v DP, odkud příklad pochází, kdy uvedené formulaci předcházel nejasně formulovaný cíl a „ony“ problémy byly formulovány rovněž spíš obecně.

Př. Na následujících stránkách si povíme něco o působnosti těchto skupin na Slovensku.

V této výpovědi je nevhodně užito sloveso „povíme si“ a samozřejmě „něco“ – je potřeba volit explicitní formulaci toho, čeho se následující výklad bude týkat.

V DP je také nutné popsat primární materiál, pokud s ním budeme pracovat. Uvedeme rozsah materiálu, se kterým pracujeme. Jestliže budeme například uvádět citace z románu, je potřeba uvést, s jakým vydáním budeme pracovat, popsat způsob citování „uvnitř“ DP, tedy uvést případné zkratky, které budeme používat atd. Pracujeme-li např. s románem J. Topola *Kloktat dehet a Sestra*, z nichž budeme citovat, je potřeba uvést úplný bibliografický zápis titulu, s nímž pracujeme, ale abychom nemuseli vše opakovat v textu, uvedeme užívání zkratk, např. (KD, s. 8), (S, s. 112). Samozřejmě musíme zohlednit například i případná vydání atd.: (S1, s. 8), (S2, s. 10).

Dále musíme čtenáře seznámit s případnými problémy, se kterými jsme se při práci potýkali. Samozřejmě nebudeme uvádět banality, ale jen věci, které jsou pro práci relevantní a které nám z objektivních důvodů byly závažnou překážkou při zpracování DP (např. nedostupnost materiálu

ze soukromé sbírky, neochota respondentů spolupracovat v určité oblasti atd.).

Pokud něco v práci záměrně opomíjíme, musíme o tom čtenáře informovat. Je dobré zmínit se tedy o tom, co v práci je, ale také, co v práci není, ač by tam mohlo být. Jde o to, že nikdy nejsme schopni dané téma zcela vyčerpat. Důležité také je, že v úvodu nepředesíláme výsledky a závěry.

Číslování úvodu a „technická“ stránka úvodu

Vzhledem k tomu, že úvod přináší především informace pro čtenáře, co v práci najde a jak se v ní má orientovat, úvod není součástí tématu práce. Z toho důvodu se také nečísluje. Číslována je až první kapitola, čísluje se i závěr, který z tématu vyplývá.

Na začátku jsme se zmiňovali o rozsahu úvodu, důležité je však také rozložení odstavců. Setkávám se zejména v úvodu s tím, že text je rozdroben na příliš mnoho odstavců. Někdy odstavec tvoří jedna věta a to není správné. Mj. to svědčí o nedostatečné představě diplomanta o tom, jak uchopit téma práce, nedostatečné představě o vnitřních vztazích tématu i práce. Na stránku by mělo být tak 4–5 odstavců.

V úvodu rovněž necitujeme. Rozhodně nezačínáme úvod citátem. Máme-li takovou potřebu (a většinou jde o myšlenku, která má povahu motto), uvedeme tedy příslušný citát právě jako motto, do pravého horního rohu spolu s přiřazením (jméno autora a zdroj citátu, strana).

Úvod nepodléhá tedy vertikálnímu členění, ani horizontálnímu – netvoříme mezititulky, rovněž nezdůrazňujeme jednotlivé části jiným typem písma (kurzíva, tučně), neprovádíme vyčleněné výčty. Text úvodu by čtenáře neměl rušit při lineárním čtení. Rozdíl mezi úvodem a ostatními částmi textu DP je ten, že úvod je založen na informativním a popisném postupu, kdežto dále v DP převládá výkladový slohový postup.

Poděkování a osobní vyznání

Doporučuji vyhnout se osobním „vyznáním“ ve vztahu k volbě tématu DP a osobně motivovaným okolnostem jejího vzniku, která jsou formulována skutečně někdy příliš osobně, což působí nevhodně. Z diskuze se studenty (při seminářích odborného psaní) vím, že formulace tohoto typu budí spíše rozpaky. Mnohdy je vyznání a osobní poděkování uvedeno jako východisko, proč jsme si téma zvolili. Domnívám se však, že tento subjektivní postoj není vždy zcela vhodný a je potřeba soustředit se především na východiska objektivní.

Příklady méně vhodného vyjádření:

Př.: *Zájem o téma ve mně vyvolala skutečnost, že dědeček vlastnil statky, ale pak ho zavřeli do vězení, a o všechno přišel. (Z DP zabývající se restitucemi.)*

Př.: *Téma „Umělci malující ústy a nohama“ jsem si zvolila, protože mám ráda výtvarnou činnost a studuji sociální pedagogiku. A to téma je jak z oblasti výtvarné činnosti, tak z hlediska sociální pedagogiky.*

V těchto větech bychom mohli uvažovat:

- 1) nad špatnou formulací druhé věty – je formulačně špatně ze dvou důvodů,
- 2) mohli bychom se pozastavit nad výběrem slovního spojení „výtvarná činnost“,
- 3) nad motivací východiska pro výběr tématu DP; to mělo být formulováno „vědeckěji“ než jen z hlediska osobního – „mám ráda výtvarnou činnost“,
- 4) stejně tak, studuje-li někdo sociální pedagogiku, je zřejmé, že taková témata jsou mu blízká a v rámci studia se s nimi setkává (stejně tak studuje-li někdo vulkanologii, nebude psát o tom, že si vybral téma sopky, protože studuje vulkanologii).

Úvod nemusí obsahovat poděkování, zejména osobního nebo banálního charakteru, např.:

Chtěla bych poděkovat příteli, který mi vytvořil ideální podmínky pro psaní mé diplomové práce;

Děkuji svým rodičům za to že mě v mládí motivovali k vyšším výkonům a své přítelkyni Evě, za to, že mě inspiruje k novým postupům (v textu jsou chyby v interpunkci);

Ráda bych poděkovala všem, kdo mi zapůjčili potřebnou literaturu nebo mě jakkoliv podpořili při psaní této bakalářské práce.

Myslím, že jde – zejména ve třetím případě – o naprosté samozřejmosti, které není potřeba vyzdvihovat.

Poděkování uvádíme na zvláštní list (poděkování vedoucímu práce je obligatorní) nebo v úvodu v případě, pokud jde o poděkování za mimořádnou pomoc, např. překlad cizojazyčného textu, na který nemáme schopnosti, zapůjčení výtisku ze soukromé sbírky, nebo zvláštní knihovnickou výpůjčku (v knihovně nám půjčili nebo obstarali nedostupné tex-

ty atd.). Jestliže považujeme poděkování za důležité, uvedeme jej na konci úvodu a můžeme jej oddělit mezerou od ostatního předchozího textu.

Další postřehy

- 1) V úvodu, stejně jako v ostatních částech práce, nepíšeme banality, které jsou samozřejmé. Př.: *Práce je pro větší přehlednost rozdělena do kapitol a podkapitol.* (To se samozřejmě předpokládá.)
- 2) Úvod se „nepodepisuje“, tedy na konci nepíšeme „autor/ka“ či vlastní jméno.
- 3) Zejména pro literárně zaměřené práce platí, že v úvodních kapitolách se vyhneme životopisným údajům týkajících se autora, o jehož díle píšeme. Většinou se stejně jedná o údaje vzhledem k tématu irelevantní.

Př.: *Autor se narodil 26. 3. 1911 v chudé jihočeské vesničce. Sám neměl jednoduchý život, v osmi letech mu zemřel otec, spolu se svými pěti sourozenci byl vychováván pouze matkou.*

V DP jsou životopisným kapitolám a přehledům děl autora věnovány zbytečně celé kapitoly:

Př.: *V další (kapitole) seznámí (BP) čtenáře s českým prozaikem Michalem Vieweghem, stručně představí a zmíní jeho dílo, související s jeho životem.*

Tato jediná věta v sobě skrývá několik nedostatků, např. zbytečná je informace o M. Vieweghovi jako českém prozaikovi atd.

- 4) V úvodu se často setkávám s tím, že studenti, pravděpodobně ve snaze po synonymičnosti, nevhodně označují celou DP jako studii, stať atd.¹⁵ Nic nám nebrání stále opakovat pojem „diplomová práce“/„práce“.
- 5) Pokud jde o poděkování, v poslední době se setkávám s tím, že opakovaně a často chybí čárka za přístavkem v podobě titulu za jménem vedoucího práce. Správně:

Př.: *Chtěla bych poděkovat PhDr. Soni Schneiderové, **Ph.D.**, za odborné vedení a poskytnutí cenných rad.*

¹⁵ Studie a stať jsou útvary menšího rozsahu. Stať je buď rozsáhlejší odborný článek, nebo oddíl většího (textového) celku.

Studenti se ptají, jak napsat titul Ph.D.; píšeme jej ve shodě s vysokoškolským zákonem Ph.D., i když české tradici psaní titulů by lépe odpovídalo PhD.

- 6) Rozšiřuje se užívání slova „**diplomka**“. Jde o slovo, které do psané-
ho textu nepatří,¹⁶ a nemělo by se šířit, chceme-li text odborného
psaní odlišit od běžného mluvení, třeba doma v kuchyni:

*Celá prezentace v **diplomce** bude anonymní.*

*Platí-li, že (jak se praví hned v úvodu **diplomky**) k rysům přirozené-
ho práva patří také absolutní platnost (...) atd.*

Příklad nalezneme i v názvu jedné příručky:

*Rukověť autora **diplomky**.*¹⁷

- 7) U DP si posuzovatelé přečtou zvláště pečlivě zejména úvod, aby
potom mohli posoudit, jak práce odpovídá vytyčeným cílům a sta-
noveným postupům. V mnoha posudcích se k tomu, co je napsáno
v úvodu, odkazuje. Proto je potřeba dát si na úvodu záležet.

Rozlišujeme Úvod a Předmluvu

Předmluva k DP není povinná a ani na místě. Její vztah k vlastnímu tex-
tu a k tématu je volnější, nemusí být aktuální, zabývá se širším kontextem
tématu, vnějšími okolnostmi, eventuálně přináší informace o autorovi/
/autorech. Bývá častěji u souboru statí, například, kde tento soubor sjed-
nocuje. Autorem bývá často někdo jiný než autor/autoři následujícího
textu. Autorem úvodu je pisatel následujícího textu. Předmluva může být
bez problémů vypuštěna, nebo aktuálně změněna (potom také informuje
o změnách). Ze své podstaty se tedy netýká diplomové práce, kterou píší
studenti.

16 Proces, kterým slovo z víceslovného pojmenování „diplomová práce“ vzniklo,
se označuje jako univerbizace. Univerbizace je typická pro běžně dorozumíva-
cí oblast – *malinovka, úrazovka, panelák, nákladák* atd.

17 Kubátová, H.: *Rukověť autora diplomky*. Olomouc: Univerzita Palackého 2009.
Zde mohlo jít o autorčinu licenci, ozvláštňení názvu práce, ale pro studenty je
to příklad nevhodný.

4 Autor a jeho vztah ke čtenáři a k tématu

Osoba autora vědeckého textu by neměla být „vystavována na odív“, rovněž ohled vůči čtenáři je spíše zastřený (oproti běžné komunikaci). Těmto strategiím slouží určité jazykové prostředky, v nichž se tyto specifické vztahy projevují a odrážejí.

4.1 Autorský a inkluzivní plurál

Diplomovou práci je možné psát jak v 1. os. sg., tak 1. os. pl. Raději však práci na odborné téma píšeme v 1. os. pl., která nám umožňuje formulovat výklad s odstupem od subjektu autora. Lépe tak vynikne obsah a fakta daného tématu. Takovému plurálu říkáme autorský neboli plurál skromnosti,¹⁸ např.:

*Zde se **pokusíme** analyzovat příslušná data;
V příslušném korpusu, s nímž **pracujeme** (...).*

Plurál se také lépe hodí pro svoji gnómičnou povahu, tzn. že skutečnosti jsou formulovány jako obecně a trvale platné. Proto se s ním setkáváme při definičních procesech:

*Př. Tyto dvojice **označujeme** jako párové jednotky. (To znamená – nikoliv my osobně, ale běžně ve vědě. Zde není možné užít singulár.)*

Vedle toho se setkáváme v odborných pracích s tzv. inkluzivním plurálem, sbližující osobu autora práce a čtenáře a vtahující čtenáře do „dění“ výkladu. Takovýto plurál má imperativní podobu:

*Věnujme se nyní podrobněji podstatě vzniku tohoto jevu;
Ukažme si rozdíl mezi oběma tábory;
Všimněme si několika podstatných jevů dané skutečnosti;
Pokusme se nyní shrnout získané poznatky atd.*

18 Autorský plurál neboli plurál skromnosti (pluralis modestiae) je plurál, jehož úkolem je odsunout autorský subjekt do pozadí; nejde o tzv. pluralis maiestaticus, plurál majestatikus (My, Karel IV.), tzn. že jej nezaměňujeme za tzv. majestatický plurál, jak je tomu např. v příručce *Jak psát a přednášet o vědě* (s. 102). Také bych studenty – na základě výše uvedených důvodů – nenabádala k tomu, aby psali jen v singuláru.

Inkluzivní plurál se uvádí na místech, kde je potřeba obrátit pozornost čtenáře k textu. Objevuje se tedy na místech, kde něco shrnujeme, kde formulujeme závěry, kde chceme obrátit pozornost čtenáře k výčtům, podstatným rozdílům či srovnáním, definicím atd. Sloveso v podobě inkluзивního plurálu se nachází tedy na důležitých místech textu z hlediska makrostrukturní kompozice.

Vraťme se ještě na chvíli k oné pauze.

Nejprve si popíšme sled párových sekvencí.

Jak jsme uvedli, je možné vyjadřovat se i v 1. os. sg. Není to chyba, ale musíme být schopni si udržet odstup od tématu a jeho výkladu a musíme se vyhnout formulacím, u nichž na začátku stojí zájmenný podmět:

Já jsem našla jiné ukázky.

Zájmenný podmět není vhodný ani v jiných případech:

Uvádím definici, jak bych ji formuloval já.

Singulárová osoba je osoba, která je svázána s familiárními projevy, plurálová osoba je pro odborný text bezpříznaková, je to konvence, která se u odborných textů předpokládá.¹⁹

V práci jako celku také není možné střídat nahodile obě osoby, singulár a autorský plurál. Je nutné zvolit jen jednu z možností. Setkáváme se ovšem s kombinováním 1. os. sg. a inkluзивního plurálu.

K odhlédnutí od osoby autora slouží také tzv. neosobní formulace, jež jsou vyjadřovány pasivem.

Čeština má dva druhy pasiva – opisné a reflexivní. Opisné je projevem deagentizace, tzn. odsunutím činitele děje do pozadí – **Autor napsal práci. – Práce byla napsána (autorem).**

Př.: Studie je věnována (...); V již první práci na dané téma jsou připomenuta východiska (...).

Opisného pasiva je vhodné užít tam, kde odhlížíme od osoby autora a kde např. popisujeme, jak je dané téma řešeno:

Párové souhlásky jsou popisovány z hlediska (...).

¹⁹ Sama za sebe musím říct, že dávám přednost 1. os. pl. jak při psaní, tak čtení.

Reflexivní pasivum, tzv. zvrtné, se používá tam, kde „autor uvádí poznatky obecně přijaté v diskursní komunitě“.²⁰

Obecně se soudí (...); Všeobecně se tvrdí (...) atd.

Je tedy doprovázeno právě výrazy „obecně“, „všeobecně“ atd.

Dva druhy pasiva – „tyto dva vyjadřovací způsoby nemají stejnou platnost a nelze je libovolně zaměňovat. (...) zvrtné sloveso bývá tam, kde jde o děje opakované, pravidelné, (...) kdežto opisný tvar bývá tam, kde myslíme na stav nebo fakt.“²¹ K tomu ještě musím – s ohledem na tvrzení v některých příručkách odborného psaní – dodat, že pasivum má v odborných textech své opodstatnění a vyjadřovací rozlišovací schopnost. Samozřejmě platí, že je potřeba zvážit vhodnost užití pasiva, event. jeho typ. Máme spoustu dokladů nevhodných formulací, např.:

Třetí fáze je uvažována ve výhledu do budoucna (...).

Lépe: O uskutečnění třetí fáze [čeho] se uvažuje v budoucnu.

V textu se jednalo o působení českých vojenských jednotek v operacích NATO ve třech fázích, kdy dvě již proběhly. Možná měl autor na mysli význam „se řeší“ s výhledem do budoucna. V tomto smyslu se užívá vazby slovesa „uvažovat“ – „uvažovat něco“ v odborném stylu: uvažovat rovnici = řešit rovnici, posuzovat rovnici (*Třetí fáze bude posuzována v budoucnu*).

Další příklad:

Již v úvodu diplomové práce je předpokládáno (...).

V textu DP se odráží nejen autor, ale vztah autora ke čtenáři. Máme jen obecnou představu o tom, komu je náš text určen; víme však, že diplomová práce je vědecká práce určená odborníkům v oboru. S tím souvisí řada okolností, které zohledňujeme při jejím psaní – např. jistá míra zdvořilosti vůči vědecké obci, neuvádění známých skutečností z oboru atd. Ohled na čtenáře je přítomen nepřímou, což se také projevuje v nepřímém oslovení: *rád bych přesvědčil čtenáře tohoto textu (...)*.

V poslední době se setkáváme s tím, že se při psaní odborného textu odrážejí gendrové aspekty v psaní rozloženého subjektu:

Rád bych přesvědčil čtenářky i čtenáře; pro lepší orientaci čtenářek i čtenářů.

20 Čmejrková, S. – Daneš, F. – Světlá, J.: *Jak napsat odborný text*, s. 46.

21 Srov. Kol. autorů: *O češtině pro Čechy*, s. 241.

Netýká se to jen nepřímého oslovení čtenářů, ale i formulací při výkladu tématu: *v konverzaci si tak počínáme i při výběru své/ho komunikační/ho partnera či partnerky* atd. Částečně se tato skutečnost objevuje i v diplomových pracích. Více však v odborných člancích; v jednom odborném článku se tak rozložená podoba subjektů objevuje několikrát a musím říct, že pro mě osobně je to něco, co mě při čtení obtěžuje. Autoři se také mohou „dostat do potíží“, když mají vyjádřit např. spojení „lingvisté i nelingvisté“. Autor by pak musel, chtěl-li být důsledný, napsat: *lingvisté i lingvistky/nelingvisté i nelingvistky*. Myslím si, že takovému psaní text zbytečně zatěžuje.

4.2 Modalita v odborném textu

Příklady z DP:

Rád bych přesvědčil čtenářky i čtenáře o přijatelnosti mých (sic!) hypotéz; Dovoluji si tvrdit, že právě jen v tomto kontextu je možné porozumět (...)

Příklady, které jsem uvedla, jsou demonstrací jevu, o kterém chci pojednat v této kapitole. Zároveň chci odkázat na části v knize *Jak napsat odborný text*, které se touto problematikou zabývají a kde se uvádí řada výstižných příkladů.²² Doporučuji do příslušné části nahlédnout.

Ve výše uvedené publikaci se píše: „České vědecké texty se vyznačují vysokou mírou modalizovanosti, především epistémické (jistotní). Znamená to nízký stupeň formulační asertivnosti, pozitivnosti (přesvědčivosti), a tedy jistou skromnost a opatrnost či zdrženlivost“.²³ Dále se můžeme

dočíst: „V textech převažuje leckdy uvažování a rozmyšlení, zvažování několika možností a jejich vyhodnocování, autoři projevují nízký stupeň rozhodnosti a uvádějí postupné kroky sledující dosažení optimálního řešení.“²⁴

K oslabení jistoty tvrzení se tak užívají slovesa typu *domnívám se, soudím atd.; jeví se, ukazuje se atd.*, příslovce a částice *možná, snad atd.*, přísudky *je možné, je pravděpodobné atd.*; využívá se podmiňovací způsob atd. Projevem skromnosti autora je např. užití slovesa *„pokusit se“*.

22 Srov. Čmejrková, S. – Daneš, F. – Světlá, J.: *Jak napsat odborný text*, s. 28n; zde srov. kapitola Modalita sdělování, s. 181–199.

23 Tamtéž, s. 28.

24 Tamtéž, s. 196.

Příklady z vlastní exerce:

V tomto příspěvku bychom se rádi pokusili (...)

Můžeme se rovněž pokusit charakterizovat tento jev (...)

Nejprve je třeba pokusit se popsat (...)

Jsmo si vědomi, že není jednoznačné odpovědi, přesto jsme se pokusili předložit několik poznámek k řešení tohoto problému, který v lingvistice přetrvává.

Snažíme se interpretovat tento jev z mnoha hledisek, která vyplývají ze složitosti celé operace (...)

Netroufáme si operovat s pojmem, který není jednoznačně definován.

Domníváme se, že (...)

Jedním z prostředků by mohl být (...) atd.

Malá míra jistoty a přesvědčení nepramení z autorovy nejistoty jako takové o daném tématu. V odborných textech je projevem dialogu v rámci vědecké obce (tedy i se čtenářem), neboť pokud jistá fakta předkládáme tímto způsobem, umožňujeme pluralitu názorů. Zároveň je tento způsob vyjadřování projevem zdvořilosti vůči čtenáři, projevem ohledu k němu. Takovýto způsob komunikace umožňuje čtenáři „vstoupit do dialogu“.

Na druhé straně samozřejmě můžeme vyjádřit i vysokou míru přesvědčení, jistoty: *je jisté; jsem přesvědčen; určitě, jistě* atd.

Dovoluji si tuto skutečnost připomenout obšírněji proto, že je to něco, s čím se v DP setkáváme málo a jistě užití takovýchto prostředků ve velké míře není ani na místě. To, že se s tímto jevem setkáváme méně v DP než u zkušených odborníků, souvisí s mnoha okolnostmi. Především je to zkušenost autora zvolit vhodnou míru takového vyjadřování. To ovšem také souvisí s hloubkou přehledu o tematice, kterou zpracováváme; protože teprve hloubka znalosti o daném tématu umožňuje něco tvrdit s velkou mírou jistoty nebo menší mírou jistoty a přesvědčení, a zvolit druh modalitity jako jistou zdvořilostní formu vůči čtenáři, event. vědecké obci (každá vědecká práce vzniká v komunikaci s těmito subjekty). Pro studenty je to jednak náročné, jednak tento styl mnohým nevyhovuje (vím to z četných diskuzí v semináři i při konzultacích DP). Někdy se také stává, že pokud studenti chtějí „vyhovět“ této charakteristice odborného stylu, přeženou to s mírou těchto prostředků nebo je používají nevhodně; modalitní a zdvořilostní prvky pak působí v textu násilně. Přitom pro zkušené auto-

ry vědeckých statí je to přirozená součást vědeckého vyjadřování. Používání těchto prostředků, stejně jako jiných jevů vypovídajících o znalosti odborného stylu, mohou diplomové práci jen prospět (záleží ovšem na individualitě autora, na oboru, v němž práce vzniká; to jsou faktory, které budou ovlivňovat míru využití jednotlivých formulací).²⁵

Musíme rovněž připomenout, že se v odborných textech nejedná jen o modalitu jistotní, ale také např. o modalitu deontickou či voluntativní. Jde o podávání návrhů, vyjadřování nutnosti nebo možnosti něčeho.²⁶

Příklady z vlastní excerpce:

Považujeme za nezbytné/nutné/vhodné připomenout tuto teorii (...)

Je nutné/je třeba vzít v úvahu (...)

Je možné hledat příčinu právě v tomto (...)

5 Výkladový postup, typy výkladu a rozvíjení tématu

Diplomová práce je psána převážně výkladovým slohovým postupem, což je základní postup odborného vyjadřování. Výkladový postup se liší od ostatních náročností struktury. Informační a popisný postup jsou struktury jednosměrné, lineární, vyprávěcí postup je dvojrozměrný, výkladový postup představuje strukturu trojrozměrnou. První tři slohové postupy registrují a reprodukují pozorovaná fakta, výklad si všímá kauzálních vztahů mezi nimi. Informační a popisný slohový postup, co se týče struktury vět, je založen v podstatě na přiřazování, konstrukčně na koordinaci.²⁷ Výkladový postup je složitě vystavěný; složitou vztahovost vyjadřuje i složitá hierarchie vět i textové struktury.

V diplomových pracích však nacházíme ne ojediněle opak.

Uvedme příklady toho, jak studenti „využívají“ formulování zejména jednoduchých vět za sebou:

25 V knize *Jak psát a přednášet o vědě* jsou tyto projevy zdvořilosti, asertivity a modality, konvenční pro odborný styl, označovány jako zbytečné „vypávkové“ obraty (s. 100). Jistě to souvisí s orientací autora na přírodní vědy (autor se zmiňuje na jiném místě o mnohomluvnosti odborných textů), ovšem naše důvody pro užívání takových obrátů jsou z hlediska strategií odborného vyjadřování zřejmé.

26 Čmejrková, S. – Daneš, F. – Světlá, J.: c. d., s. 187.

27 Srov. Mistrík, J.: *Štylistika*, s. 356.

Př. 1: *Vágnost je odedávna součástí přirozeného jazyka. Představuje zvláštní hru. Díky vágnosti dochází k proměnám slovní zásoby. S těmito proměnami roste objem i hloubka našeho vědění. Nové slovníky zachycují stále strukturovanější, objemnější, někdy vágnější koncepty. (...) Bez vágnosti by nebylo možné komunikační situace rozvíjet, nevznikalo by nic nového. Nemohli bychom nic nového vyjádřit, ale ani vymyslet.*

Úkol: Zamyslete se nad návazností jednotlivých vět; snažte se formulaci změnit a některé věty propojit, event. vypustit.

Př. 2: *Pojem brainwashing se zrodil z útrap korejské války. Ve Spojených státech si brzy povšimli, že americkým vojákům, zajatým nepřitelem, „se děje něco zvláštního“. Někteří vycházeli ze zajateckých táborů jako přesvědčení komunisté, připraveni zradit svou rodnou vlast a pějící ódy na maoistický styl života. Tento fenomén nebyl samozřejmě ničím novým. Jenže někteří z těch vojáků se nez bavili své bizarní a vášnivě loajalitu dokonce ani po vysvobození z komunistického zajetí. Američané se začali zajímat o fenomén, který důstojník CIA Edward Hunter označil veřejně jako brainwashing v roce 1950.*

Úkol: Zhodnoťte stylizaci tohoto odstavce – spojitost vět, funkci odkazovacího zájmena (tento); zhodnoťte stylizaci poslední věty – zapojení do předchozího kontextu, její jednoznačnost.

Stává se také v DP poměrně často, že jsou věty uvozené vztažnými zájmeny vyčleňovány jako samostatné úseky. Většinou se jedná o věty, které připojují poznámku nebo dodatek k obsahu předchozí věty. V mluveném projevu na těchto místech činíme výraznější pauzu, což pak vede pravděpodobně k tomu, že pod dojmem tohoto „mluvenostního“ vnímání textu věty oddělíme. To pak vede při psaní k segmentaci. Jedná se o případy, které nejsou nikterak ojedinělé. Např:

Čímž se dostáváme k složitostem realizace opravdu individualistické koncepce.

Což nám poskytuje dostatečný prostor k popisu těchto skutečností.

Zůstávají osamoceny i věty se spojkou podřadici:

1) *Zatímco na jedince „průměrného“ je vyvíjen očekáváním okolí mnohem menší tlak.*

- 2) U vedoucích pracovníků převažovaly výhody zaměřené na další vzdělávání, jako jsou jazykové kurzy nebo odborný rozvoj. **Zatímco** u technicko-hospodářských pracovníků a dělníků se nejčastěji objevovaly výhody typu zaměstnanecké půjčky, odměny za zvýšenou námahu nebo chybějícího pracovníka, a tak dále.

Jsou osamostatňovány věty se spojkou s významem identifikace:

Čili jeho komunikační záměr zůstává nenaplněn.

Vyhýbáme se obecně tomu, abychom věty začínali spojkami, pokud nejsou podřadící a následně za nimi nepokračuje věta hlavní, na níž jsou závislé. Takové spojky pak mají spíše charakter částic a text působí – zejména při hromadění těchto prvků – „mluveně“.

Př. 1: *A co je výsledkem takové falešně pravé debaty? Lépe: Co je tedy výsledkem (...)?*

Př. 2: *Ale při trochu konformnějším výkladu a více sounáležitosti soudů se snahou doby o co nejrychlejší privatizaci a zároveň nápravu krůvd, jsme si mohli kus spoluvlastnických problémů odpustit.*

Doposud jsme mluvili o krátkých větách a přílišné segmentaci textu, ale samozřejmě na druhé straně nacházíme věty, které jsou dlouhé, přetížené (ať už se jedná o věty jednoduché, nebo souvětí) ve své formulaci nevyjadřující přehledně vztahy mezi jednotlivými skutečnostmi (týká se to i př. 2).

Uvedme další příklad nevyvážené stylizace:

Př. 3: *Podle B. Osvaldové rozlišujeme dva základní typy textů. První typ, který je určen zasvěceným čtenářům zajímajících se o danou problematiku. Používání odborných termínů je tedy na místě. **Zatímco** ten druhý typ textů se obrací spíše k širší laické veřejnosti, **a proto** je nezbytné každý odborný termín či cizí výraz důkladně zvážít.*

Úkol: Přeformulujte věty tak, aby vznikla jednoznačná spojitost mezi myšlenkami a větami, zamyslete se nad možností/vhodností použití podtržených spojovacích výrazů atd.

Tematické posloupnosti

Ukázka (př. 3) je příkladem možného využití jedné z nejdůležitějších tematických posloupností: jedná se o typ rozvíjení rozštěpeného rématu. Co je to tematická posloupnost?

Jedná se o postup rozvíjení tématu. Téma vyjadřuje, o čem se v dané výpovědi mluví, réma je to, co se o tématu tvrdí. Typ rozvíjení rozštěpeného rématu (neboli tematická posloupnost rámcová) spočívá v tom, že réma je vícenásobné („*dva základní typy textů*“). V dalším postupu se nejdříve rozvíjí první složka rématu („*první typ textu*“) a poté druhá složka rématu („*druhý typ textu*“).²⁸ V naší ukázce je tento postup zachován, ale bylo by potřeba celý text lépe formulovat. Zároveň může být mezi první a druhou složkou vytvořen odstavec. Záleží na tom, jak je „*první složka*“ rozsáhlá (viz kapitola o odstavci).

Základní posloupností, uplatňovanou právě u výkladu, je posloupnost s návaznou tematizací rématu. Réma (tedy „*konec*“ druhé věty) se stává tématem (tedy „*začátkem*“) druhé věty. Jde o elementární typ posloupnosti, který bývá ovšem střídán jinými typy posloupností.²⁹

Př. Pojetí konektorů(T) není jednotné(R). Tato nejednotnost (T=R) vychází z různého pohledu na (...)

Koheze (soudržnost) textu

Podle E. Havlové je „*hlavním nedostatkem, který se projevuje ve většině studentských písemných projevů, (...) neschopnost globálního pohledu na text*“.³⁰ Autorka dále píše, že hlavními faktory neúspěchu jsou nepoučenost a nezkušenost: „*V učebních plánech vysokoškolského studia chybí výuka psaní odborného textu (ale i porozumění takovému textu) úplně.*“³¹ (Situace se po skoro deseti letech příliš nezměnila. Příručky existují, ale výuka je zanedbávána.) *Není proto divu, že „studenti komponují své texty do značné míry intuitivně.*“³²

Je pravda, že při čtení DP se setkávám s tím, že věty, odstavce, části textu na sebe nenavazují podle určitých pravidel vnitřní strukturace, chybějí nebo jsou nedostatečně (ale i nadbytečně) používány signály, které by čtenáři ulehčily orientaci v psaném textu, v tématu.

V prvé řadě je to otázka uvědomění si vnitřních souvislostí tématu, vztahu tématu k dosavadním zjištěním v rámci daného vědeckého společenství, vztahu jednotlivých pojmů atd., v druhé řadě je to potom nácvik

28 Srov. např. Čmejrková, S. – Daneš, F. – Světlá, J.: c. d., s. 116.

29 Tamtéž, s. 109n.

30 Havlová, E.: Textová výstavba písemných projevů vysokoškolských studentů. In: *Termina* 94, s. 224.

31 Tamtéž, s. 222.

32 Tamtéž.

„odborného psaní“. E. Havlová poukazuje v souladu s angloamerickou tradicí na to, že „styl je považován za dovednost, kterou si lze osvojit“.³³

Jedním z důležitých momentů výuky je proto například naučit studenty využívat základní prostředky koheze, tedy konektory. Jde o výrazy a obraty, které připojují textové jednotky a které vyjadřují „meziobsahové“ vztahy. Jsou to elementy, které explicitně napomáhají hierarchizování myšlenek. Studenti jsou mnohdy překvapeni škálou a možnostmi využití těchto prostředků. Zastavme se u nich podrobněji:

Ke konektorům patří:

- 1) **částice**, které takovou hierarchizační funkci plní: *také/rovněž, především, zejména, zvláště, jmenovitě, výhradně, výlučně* atd.;
- 2) **kompoziční (makrostrukturní) konektory**, „které explicitně vyjadřují, jakou funkci v kompozici textu má jednotka, která bude následovat. Zejména jde o signalizování začátku a konce, ale také vzájemných vztahů jednotek v různých částech textu (vysvětlení, ilustrace, výčet apod.).“³⁴ Používají se takové formulace jako „*v úvodu je nutné poznamenat*“, „*na závěr chci uvést*“ atd.; „*uvedme několik nejčastějších variant*“; „*všechny tyto případy ukazují*“; „*existuje řada názorů na tuto otázku*“ atd., dále jsou to částice *jednak – jednak; zaprvé – zadruhé*; výrazy shrnující – *jedním slovem; stručně řečeno* atd.;³⁵
- 3) **textové orientátory** – sem patří výrazy, které vyjadřují orientaci v prostoru a čase textu. Jedná se o orientátory jednoslovné *zde, tam, dosud, zatím, výše, níže* (v DP jsem se setkala – samozřejmě chybně – s orientátory **viz nahoru, viz dolu; Jak jsem již uvedl v předu**); ustálené obraty: *na prvním místě uvedme; na prvním místě se zabýváme; vraťme se nyní; nesmíme zapomenout* atd.³⁶ Patří sem i odkazování na kapitoly: *jak jsme uvedli v 1. 3. 1; případy tohoto typu se budeme zabývat v 2. 3. 2*).³⁷

Ke konektorům patří již základní spojky. Základní funkcí konektorů je podílet se na kompaktnosti textu.

33 Tamtéž; rovněž srovnej Čmejrková, S. – Daneš, F. – Světlá, J.: c. d., s. 31–35.

34 Hirschová, M.: *Úvod do teorie textu*, s. 42.

35 Tamtéž, s. 43.

36 Škálu těchto výrazů viz tamtéž, s. 43.

37 Tamtéž, s. 44.

Bohužel se zdá, že například právě k nedostatečně vyjadřované kohezi v psaných textech u studentů přispívají PowerPointy a způsob realizace „referátových“ vystoupení v podobě komentářů k handoutu – text je zde v podobě podrobnějších zápisů, jindy jde jen o body, které jsou komentovány, a problém tedy někdy nastává s pochopením vnitřních souvislostí, neboť ty užitou zkratkou nejsou vyjadřovány. Vyjadřuje se tak pouze makrokompoziční záměr: *A nyní přejdeme k tvaru slova; A teď k bodu 2.* Tato již samotná „hovorová“ nedostatečnost (vzhledem k vyjadřování vnitřních souvislostí) se pak přenáší i do písemných prací, včetně mluvenostní podoby makrokompozičních konektorů – *nyní pokračujeme dál; o tom však později; ve druhé kapitole, o kousek dál; A pojďme dál* (nepřipomíná nám to „nováčkou“ rétoriku přechodu mezi jednotlivými zprávami v Televizních novinách?); *A také nyní Jan Procházka a jeho tvorba.*

Toto vše ovšem mnohdy bývá důsledkem neschopnosti autora zvládnout zpracování samotného obsahu sdělení a jeho vnitřních souvislostí (ale i důsledkem mnoha jiných skutečností, včetně těch, které jsem uvedla výše).

Neschopnost formulovat text/myšlenku vidíme často již na úrovni jedné věty, kdy věty jsou až agramatické – slova jsou vzhledem k pozici a zasazení ve větě špatně skloňována, dochází k vyšnitutím z větné vazby atd. Uvádím jeden příklad, který ovšem není nikterak ojedinělý, zejména v pracích neohemistického zaměření.

Př. V práci jsem se zabýval civilizačními riziky – bída dobře živených, tzn. faktory ovlivňující naše tělo.

Vraťme se však k tomu, jaké má mít výklad charakteristiky a předložíme otázku, zda **existují typy výkladu?**

J. Filka uvádí například jako typy výkladu alibistický, monotónní a upjatý. Asi bychom takto nenazývali přímo typy výkladu, ale spíše projevy osobnosti autora ve výkladovém postupu. Zároveň je pravda, že výklad by neměl být *alibistický*, tzn. autor se ve výkladu nemá stále omlouvat, obtěžovat čtenáře svými komplexy, tedy uvádět věty typu „*necítím se být kompetentní*“ (ojediněle to možné vyslovit lze). Pokud jde o *monotónní* tón výkladu, lze jistě souhlasit s tím, že i text odborného charakteru lze nějakým způsobem modulovat, ale osobně bych nedoporučovala Filkovy rady o používání „*rétorických nebo stylistických figur*“ typu přirovnání (*řídké jako noty na bubnu*) nebo metafory (*projít peklem*)³⁸ atd. Právě tento

38 Filka, J.: *Metodika tvorby diplomové práce*, s. 90.

způsob vyjadřování není pro psaný odborný text vhodný. Vyjadřování by nemělo být na jedné straně ani příliš úsporné, na druhé straně ani příliš rozvláčné neboli abundantní, tedy nadbytečně upovídáné.³⁹ Autor musí mít stále na zřeteli, co je v danou chvíli důležité z hlediska vlastního tématu, z pohledu daného oboru (některé jevy a okolnosti jsou známy a není potřeba je sdělovat) a z pohledu vlastní práce na tématu, co nového autor sděluje, v jak nutném kontextu. Vše je potřeba vhodně jazykově vyjádřit, myšlenky je třeba uvést v různé míře odstupňování.

Znaky výkladového postupu:

koheze – z hlediska psaní se týká především využití konektorů, které „zabezpečují“ vyjádření vztahů mezi větami i částmi textu; ve výkladovém postupu se jedná i o vztahy, které nejsou jen mezi bezprostředně následujícími jednotkami, jejich vyjádření je důležité i na „větší“ textové vzdálenosti; pokud jde o spojky, frekventovanější jsou endoklitické spojky (podřadovací, „obrácené dovnitř“);

explikativnost – samotný pojem znamená výkladovost; znamená postup vysvětlovací, výkladový; s tím souvisí např. vysoký index opakování slova („slova se vracejí“), neboť při výkladu se jev pozoruje z různých stran, úhlů pohledu; s výkladem souvisí i frekvence některých pádů; jde o to, že při vyjadřování složitých vztahů mezi jevy se objevuje více nepřímých pádů, pádů jako je genitiv, lokál atd.;

objektivnost – jde o to, že autor je v textu skrytý, argumentuje ověřitelnými fakty; tento rys souvisí s exaktním využíváním pojmů a termínů, jednoznačných výrazů; objektivita textu také vyžaduje nepřítomnost kolokviálních osob a substantivních zájmen (já, ty);

gnómičnost = mimočasovost – s tím souvisí mimo jiné užívání výrazů vyjadřujících všeobecnou platnost, typu: *ukazuje se; domníváme se; je jasné; víme, že* atd.; užívání abstrakt – *záležitost; otázka* atd.

Složitost výkladu je vidět už z vnější podoby textu. Jsou zde rozmanitější interpunkční znaménka, včetně středníku; jsou zde závorčky, dvojtečky, pomlčky a koneckonců i uvozovky.⁴⁰

Výklad by se měl soustředit na podstatu věci. V DP bývá často text „zanašen“ informacemi nepodstatnými a z hlediska oboru známými,

39 Srovnej Čmejrková, S. – Daneš, F. – Světlá, J.: c. d., s. 202.

40 Mistrík, J.: *Štylistika*, s. 357–361.

o nichž není potřeba pojednávat: „V diplomové práci z filosofie nebudeme tedy začínat obsáhlým výkladem o tom, co se rozumí pod slovem filosofie, a ve vulkanologii nebudeme zase vysvětlovat, co je sopka.“⁴¹ Důležité ovšem je vysvětlit termíny, pojmy, se kterými pracujeme, pokud zase nejde o výrazy v dané disciplíně zcela jednoznačné, normativní, naprosto běžné.⁴²

Musíme také připomenout, že český odborný text se vyznačuje větší kompoziční volností než je tomu u textů v zahraničí, zejména v anglosaské oblasti. Není svázán natolik pevně stanoveným kompozičním postupem, autor si může dovolit různé odbočky od tématu, argumentační struktura výkladu není natolik pevná atd. Český text proto klade na příjemce větší nároky.⁴³

Zhuštěním a zárodečnou podobou výkladového postupu je definice pojmu.

6 Kapitola a odstavec

Téma, které diplomant zpracovává, se vyvíjí nejen na úrovni vět, ale je rozloženo do jednotlivých kapitol, oddílů, pododdílů a odstavců. Přehlednost vytváří zejména tzv. desetinné třídění.

Příklad:

Úvod

I. Od jazyka vědy ke komunikaci ve vědě

1.1 Variabilita a normy vědeckého vyjadřování

1.2 Psanost a mluvenost ve vědě

II. Mezikulturní komunikace

2.1 Jazykové a kulturní rozdíly ve vědeckém vyjadřování

2.2 Kulturně odlišné intelektuální styly

K tomuto musím ze zkušenosti z DP poznamenat několik důležitých věcí: každá kapitola začíná na nové stránce, netýká se to však oddílů a pododdílů, a text píšeme pouze z jedné strany listu, nikoliv z obou. Dále pokud vytvoříme oddíl např. 1.1, musíme k němu vytvořit i další, tzn. 1.2 (nejméně dva). Nemělo by zůstat I., 1.1.

41 Eco, U.: *Jak napsat diplomovou práci*, s. 185.

42 Tamtéž.

43 Srovnej Čmejrková, S. – Daneš, F. – Světlá, J.: c. d., s. 17 a s. 30.

Kapitola tvoří relativně uzavřený tematický celek týkající se dílčího tématu DP. Nižší jednotkou jsou pak odstavce. Odstavec rovněž představuje relativně samostatnou jednotku uzavřenou obsahově a vyčleněnou graficky.

Z hlediska grafického zpracování existuje několik typů odstavců.⁴⁴ Běžný typ je charakteristický tím, že začíná odrazkou a končí zarovnaním nebo vyčerpáním posledního řádku. Jestliže zvolíme takovýto typ odstavce, pak nesignalizujeme vyčlenění odstavce dvakrát, tzn. že neděláme mezeru mezi nimi. S takovýmto způsobem – dvojí signalizací – se setkávám v DP stále častěji. Je to způsob ve své podstatě nesprávný a bráníci plynulému čtení. „Rozsekání“ stránky nepůsobí na čtenářovy smysly dobře, přestože studenti argumentují přehledností a „úhledností“.

Na jedné straně jsou studenti, kteří členění na odstavce řeší intuitivně a vyčleňují je přiměřeně, na druhé straně jsou studenti, kteří nad odstavci přemýšlejí, nebo se jim text nedaří členit odpovídajícím způsobem.

V seminářích děláme pokus. Jednu monologickou, jednolitou stránku rozdělujeme všichni na odstavce. Pak zjistíme, že vydělení odstavců se nekryje u všech stejně, neboť je pravda, že neexistuje jednoznačné řešení. Jsou totiž místa, která jsou pro vyčlenění odstavce obligatorní/nutná, vedle toho jsou místa, která jsou neutrální/fakultativní a negativní/zapovězená. Jsou tedy místa, která odstavec nutně vyžadují, jedná se např. o místo s náhlou změnou tématu. U neutrálního místa je vyčlenění na odstavce možné, nikoliv nutné. Pokud bychom „rozsekali“ text v těchto neutrálních místech, vznikly by minimální odstavce. Nepřijatelným místem pro odstavec je např. místo, kde je výrazná spojitost tématu, jde také např. o místo po první větě textu. Zde se odstavec nedělá (v DP pracích jsem se i s takovýmto odstavcem – jednovětným – setkala). Platí určitá pravidla, zákonitosti, dané logicko-tematickým členěním, ale určitou roli hraje i rozměrový rytmus na stránce, tzn. na stránce by mělo být např. 4–5 odstavců. O určitých pravidlech lze mluvit v prvního a posledního odstavce. První a poslední odstavec jsou obsahově bohatší, a tudíž i delší; nemusí to však platit bezpodmínečně. Hranice, kterými jsou oddělovány od ostatních, jsou ostré. Doporučuje se také, aby první věta prvního odstavce byla krátká, informačně nasycená. První věta je také „nepřenosná“.

44 Viz např. Mistrík, J.: c. d., s. 237.

Důležité jsou rovněž přechody mezi odstavci. Vytvářejí se přechody ostré, nebo splyvavé. Důležitá je také tzv. kompoziční spojovací věta, která se může nacházet na konci předchozího odstavce nebo na začátku následujícího odstavce. Může mít charakter hodnotící formulace, výzvové věty, může mít formu otázky, nebo charakter konstatování kompozičního záměru.

Uvedme příklady, které uvádí J. V. Bečka. Jsou to věty, které souvisejí s konkrétním textem, rozebíraným J. V. Bečkou:

- 1) formulace povšechně hodnotící – *Důležité pro nás je vyjasnit si přesně pojmy „vědomost, znalost, známost“;*
- 2) formulace výzvové – *Vyjasněme si přesněji i pojmy (...);*
- 3) forma otázky – *Jaký je rozdíl mezi pojmy „vědomost, znalost, známost“?*

Tady je důležité poznamenat, že otázka navazuje na předchozí souvislost (ta nemusí být bezprostřední), musí tedy existovat pravděpodobnost, že taková otázka může být položena. Jestliže tomu tak není, forma otázky není vhodná. Rovněž ne ojediněle se i s takovými případy v DP setkáváme.

- 4) spojovací věta konstatující kompoziční záměr – *Pro další výklady potřebujeme (...) ještě zpřesnit pojmy „vědomost, znalost, známost“.⁴⁵*

Obsahová souvislost odstavců je tak dána explicitně nebo může vyplývat implicitně. Vráťm-li se ke konstatování, že každý odstavec je jakousi samostatnou tematickou jednotkou, musím poznamenat, že existují také úseky tzv. kombinované. Znamená to, že jde o odstavec, v němž se prostupuje více obsahových celků. U odborných textů se nesetkáváme nápadně s takovým typem, s tzv. prolínání střídavým, ale v odborném textu jde většinou o to, že dva úseky možné jako odstavce jsou k sobě přičleněny těsně.⁴⁶

45 Bečka, J. V.: Odstavce, *Naše řeč*, 47, 1964, s. 70–71.

46 Více o odstavcích srovnej J. V. Bečka, J. Mítrík, F. Daneš atd. (viz seznam literatury).

7 Esej a esejistický postup

Definice eseje⁴⁷ uvádějí, že je to úvahový text s odbornou tematikou a beletrizovanou formou; v jiných jazycích je tento útvar charakterizován jako pokus (o odborné vyjádření), zkouška, např. německé Versuch znamená pokus. To by také nejlépe odpovídalo tomu, co píšou studenti.

Odborná esej jako žánr má však svou specifickou charakteristiku; od ostatních žánrů se liší v kompozici i prostředcích.⁴⁸

Velkou roli zde hraje subjekt autora, jeho odborná zkušenost a „literární“ schopnosti, individuální prostředky i prožitek tématu. Esej by měla odrážet hodnotový svět autora, autorovu sečtělou a vzdělanost v tom pravém slova smyslu. Autor píše o něčem známém, v podstatě nepřináší nové poznatky, spíše jde o nový osobitý pohled na danou věc, začlenění známých faktů do širších souvislostí, např. společenských. Esej je málo faktografická. Z toho také plyne, že u eseje není seznam literatury a citace jsou spíše volnými parafrázemi. Z hlediska kompozice takovýto přístup k zpracování tématu znamená, že text nemá začátek, tedy úvod, ani konec, esej tedy postrádá tradiční trichotomii výkladových textů; postup je volný, lineární, u eseje nejde ani o dedukci ani o indukci; typickým jevem jsou asociační exkurzy. Totéž platí i o syntaxi, která je paratakticko-lineární. Objevují se větné paralelismy, anaforické opakování atd.; možné jsou zvolací věty a řečnické otázky. Významnou složkou je lexikum. Objevují se odborné termíny, ale nijak se nevysvětlují; dále v eseji nacházíme atraktivní a exkluzivní slova, cizí slova, expresivní slova, hovorová a knižní. Na rozdíl od výkladového postupu má esej nízký index opakování slova. Záleží na autorovi, ale mohou se používat i méně obvyklé morfologické tvary slov. Esej je text úvahový, s vysokou mírou modalit, vyjádřenou např. modálními slovesy atd. Jsou zde metafory a složitější přirovnání. J. Mistrík říká – s ohledem na výraznost stylistických prostředků, a tedy poněkud zjednodušeně –, že esej, resp. esejista je lehkomyšlnější k obsahu než k formě.⁴⁹

Uvedme příklad části eseje:

Jako pracovník vědecké obce polem pracující (field-worker) se nekám, že bych se kterýmkoli z těchto směrů mohl příliš vzdálit povrchu.

47 Esej můžeme skloňovat jako slovo mužského rodu i jako slovo ženského rodu.

48 Podrobně se této charakteristice věnoval J. Mistrík (viz seznam literatury).

49 Mistrík, J.: *Žánre vecnej literatúry*, s. 86, dále srovnej Mistrík, J.: *Štylistika*, s. 490–499.

Ale kdyby přece, třeba o kouštíček – co mne láká, je nekonečno vnitřní. Ostatně i běžné povrchové předměty každý o sobě mají své jádro, a k němu se ubírám, a snad jeho prostřednictvím – když mi není dáno rovnou – se prolamuju k Středu.

Sotva se smím počítat mezi lingvisty, jen při studování literatury vůbec a poetiky zvlášť vstupuji do jazyka. Ať se zabývám jakýmkoli literárním předmětem, vždy znovu překvapen shledávám, že nastal okamžik, kdy ten předmět musím uvést do souvislosti s něčím z oblasti jazyka a své výsledky konfrontovat s obrazem jazyka, jak ho vytvořili lingvisti. Podobné situace jsou nevyhnutelné i v oborech, jejichž předměty se zdají jazyku mnohem vzdálenější, než je ten můj.

Zdá se mi, že jazyk je ideálním reprezentantem onoho koncentrického nekonečna, k jehož vyznavačství jsem se přihlásil na začátku. Ale je vnitřní a niterný ještě v jednom prostším smyslu, neboť je doslova uvnitř každého z nás. Jako krajina s městem, lidmi, dobytkem a polnostmi, kterou poutník odkryl v Gargantuově zubu.

(M. Červenka: Malá improvizace o niternosti jazyka, In: *Čeština doma a ve světě*. Praha: Univerzita Karlova, 1993, s. 45–46)

Podrobněji jsem esej popsala proto, abych studenty upozornila na to, jaký je to žánr, jaká je jeho charakteristika. Studenti jsou totiž k esejím vyzýváni, jsou rádi, že mohou psát eseje (znamená to konečně svobodu vyjádření), ale musím říct, že to, co za esej považují, esej ve své podstatě není. Sami pak ani nevědí, jak ji definovat. Jejich práce mají s esejí společné to, že je to pokus o zpracování určitého tématu na základě osobního přístupu k němu. Podrobně se tomuto tématu – zpracování eseje studenty – věnovala ve své práci Jadwiga Šanderová⁵⁰, kterou budu dále „citovat“. Autorka píše, že tento žánr se těší u studentů velkému zájmu, studenti jej dokonce považují za nejsnazší. Studentské „eseje“ bývají i čtivé, ale většinou se jedná o obecné a málo podložené úvahy, „jejichž zdánlivá originalita je spíše výrazem nepoučenosti a nedostatečných znalostí než skutečně původním, novým, přínosným pojetím daného problému.“⁵¹ Dále autorka píše, že „bývají spíše nejrůznějšími moralitami (...) a rádo by duchaplnými (...) kritikami stavu světa a lidstva (...), které vycházejí jen z nejhlubšího přesvědčení jejich autorů o tom, co je správné. Daleko méně – spíše však vůbec – ze znalosti oboru, který studují.“⁵²

50 Šanderová, J.: *Jak číst a psát odborný text ve společenských vědách*, s. 78n.

51 Tamtéž, s. 79.

52 Tamtéž, s. 81.

Odborná esej je velmi náročný žánr, v jehož pozadí je především odborná znalost a badatelská zkušenost, proto je lépe se tomuto žánru ve výuce věnovat až později, kdy bude mít student více zkušeností a schopností napsat alespoň něco, co by se eseji podobalo. Zpočátku je lepší, když je student veden k tomu, aby byl schopen dobře vypracovat referát nebo seminární práci.

Skutečnou esej je schopen napsat málokdo, a proto je pro vysokoškolské prostředí typická výkladová esej, u níž by však měla být dodržována rovněž určitá pravidla, aby nevznikaly texty „nijaké“.

Výkladová esej pro studenta znamená text, který má většinou úvod, jádro a závěr. Vzhledem k tomu, že jde o kratší útvar, než je např. DP (o rozsahu 5 stran), nemusí být tyto části vyčleněny jako samostatné kapitoly. Student má v eseji předvést svoji znalost problematiky, kterou se zabývá. Musí být patrné zázemí odborné literatury, z níž jeho znalosti pramení. Důležité je uvědomit si, že esej upozorňuje na vztahy věcí a jevů. V úvodu nejsou stanoveny cíle jako v DP, ale je uvedeno téma, které je formulováno jako problém. Text je psán výkladovým postupem, ovšem měl by být patrný osobní postoj autora, osobní zorný úhel (pomáhá říci si – jako bychom to psali pro sebe). Z hlediska vyjadřovacích prostředků by měl být zřejmý právě osobní přístup autora odrážející se v modálních prostředcích, některých rétorických prostředcích, lexiku atd.; každý úvahový text je bohatý na podmínkové, příčinné a důsledkové spojovací výrazy. Z rámcových částí je závažný závěr – zde však mohou být uvedeny jen premisy, výsledky mohou být ponechány na čtenáři (tzv. otevřený závěr).⁵³ U studentské eseje se vyžaduje seznam použité literatury i řádné bibliografické odkazy (v eseji totiž nebývá literatura a nebývají odkazy, nacházíme zde formulace jako „Kant někde říká“ atd.). Záleží na úrovni textu eseje (zda má blíž k referátu nebo skutečné eseji), zda tyto náležitosti v textu budou, nebo nebudou. Záleží také na pedagogovi, jakou formu eseje od studenta přijme, podle úrovně předloženého textu.

53 Srov. Mistrík, J.: *Žánre vecnej literatúry*, s. 81n.

8 Citát a citace, poznámkový aparát, seznam literatury

Při psaní této kapitoly vycházím opět především z toho, na co se mě studenti ptají, s jakými chybami a problémy se nejčastěji setkávám.

Citát a citace

Nejdříve několik obecných poznámek. Citát musí být přesný, ohraničený a přiřazený. Nesmí být dlouhý. Citátem nezačínáme kapitolu (nejlépe ani nekončíme), ani nesmíme vytvořit stránku složenou z citátů, část textu složenou například ze tří citátů, které následují bezprostředně za sebou. Citát musí být funkční, nesmí být jen vatou pro získání počtu znaků. Necitujeme proto většinou z učebnic a encyklopedií, protože tam jsou fakta daná a známá, jsou tam základní definice. Citujeme z nich v případě, pokud chceme s určitým pojetím v učebnici polemizovat, nebo pokud autor dané části v učebnici reprezentuje neobvyklé pojetí příslušného jevu.

V textu nemají být citáty delší než tři řádky normalizovaného textu. Delší citáty pak uvádíme v tzv. citačním odstavci, který je zleva odsazen, také oddělen od předchozího textu jedním řádkem. Má hustší řádkování a velikost je 80 % základního písma. Pokud potřebujeme citovat delší část textu (třeba rozsahu jedné strany z beletrie atd.), uvedeme tento text v příloze. Odsazený citát je dostatečně signalizován, nedává se tedy do uvozovek. Citát ve vlastním textu je graficky vymezen uvozovkami, nemusí (a neměl by být) jinak zvýrazňován, např. kurzívou (narušuje to linearity čtení). Častý dotaz je, jak zapojit citát, který není úplný, a zda citát uvádět v původním znění.

Citát musí být přesný, musí být věrně přepsán, včetně původní ortografie a grafické podoby (závorčky, typy písma). Dokonce ani neopravujeme chyby, jen na ně můžeme poukázat slovem *sic!*, které uvedeme v závorce a píšeme je kurzívou. Týká se to chyb věcných i pravopisných. Pokud chceme citát začlenit plynule do věty, je možné změnit velké počáteční písmeno na malé (ale je lepší na tuto skutečnost upozornit v poznámce pod čarou). Je-li citát – jazyk a jeho grafická úprava – „příliš starý“ (nemyslíme teď např. primární prameny, které v DP analyzujeme a které zůstávají v původní podobě nebo jsou přepsány podle pevně stanovených zásad), můžeme zvolit raději parafrázi textu, tedy jeho převedení do současné jazykové podoby. Říká se, že parafráze je vždy kratší a od citátu se liší tím,

že jde v podstatě a zjednodušeně řečeno o přenesení lexikálních jednotek nesoucích význam sdělení (nosné výrazy) do nové syntaktické formy.

Jestliže nechceme uvádět citát úplný, využijeme-li jen jeho některé (samozřejmě podstatné) části, na vynechání části textu upozorňujeme třemi tečkami. K vynechání může dojít na jakémkoliv místě větného celku, tzn. rovněž na začátku i na konci. Pro „tři tečky“, které znamenají vypuštění části textu, platí stejná pravidla jako pro slovo. Znamená to, že následuje-li za vypuštěným slovem čárka nebo středník, napíšeme je i za „tři tečky“, a to bez mezery. Nachází-li se vynechané slovo „uprostřed“ věty, mezera se dělá před třemi tečkami i za nimi (tak jako u slova). Tři tečky mohou být bez závorek, v závorce kulaté i hranaté. Uvedení tří teček do závorek je explicitnější než tři tečky bez závorek.

Tři tečky vedle výpustky mohou znamenat i neukončený výčet. K tomu bych ovšem poznamenala, že v odborném textu raději volíme ve výčtu užití výrazů „atd.“, „apod.“, „aj.“, neboť jsou explicitnější než tři tečky, které jsou také vázány na jiné vyznění, např. emocionální (běžné v beletrii).

Cizojazyčné citáty ve známých jazycích (angličtina, němčina) většinou nepřekládáme, uvádíme je v původním znění. Překlad je možný v poznámce pod čarou. Stejně tak je možné uvést ve vlastním textu překlad a v poznámce pod čarou původní text (u méně známých jazyků, např. ruština, francouzština, italština atd.).

Problémem bývá tzv. sekundární citace, tzn. že citujeme tzv. z druhé ruky, přebíráme citát skrze jiný text. To je možné jen v omezených případech, zejména pokud není možné získat originál. Vždy v těchto případech upozorňujeme na to, že nejde o originální citaci – uvedeme *Citováno podle; Citováno v; Převzato z*. O vhodnosti a nevhodnosti tzv. sekundární citace se zmiňuje U. Eco. V určitých případech sekundární citaci obhajuje.⁵⁴

Bibliografické odkazy

Velkým problémem v DP je obecně neschopnost zacházet se sekundární literaturou a jejími citacemi, s různými odkazy.

Pokud jde o bibliografické citace, můžeme zvolit tzv. anglosaský způsob uvedení těchto odkazů ve vlastním textu nebo pod čarou na téže stránce, na níž je text, k němuž se odkaz vztahuje.

⁵⁴ Eco, U.: *Jak napsat diplomovou práci*, např. s. 133–134.

Dnes se prosazuje způsob první, např. (Mistrík 1985: 123–124).⁵⁵ Někteří tvrdí, že tento způsob citování rádi nemají, neboť musí listovat k seznamu literatury, druzí říkají, že je to způsob plynulejší. Osobně mi pro společenské vědy připadá způsob druhý vhodnější. Také se tvrdí, že způsob první je užitečný právě v přírodních vědách, kde jméno, event. rok je explicitnější a průhlednější v tom, že jméno a rok mohou být spjaty s určitým výzkumem, metodou, objevem atd. Ve společenských vědách je situace „nepřehlednější.“ V každém případě je pro DP potřeba zvolit jeden ze způsobů, oba se střídát nesmí. Chyba také je, jestliže opakujeme po sobě úplné bibliografické záznamy (zase – není to jev v DP nikterak ojedinělý).

Pokud jde o opakované citace a odkazy, je nutné používat standardní systém odkazů ve vědeckých pracích. Následuje-li stejný záznam bezprostředně za sebou, uvedeme *Tamtéž* (je-li to dokonce na stejné straně) nebo *Tamtéž*, s. 6 (jiná strana) nebo *Ibidem* (event. *Ibid.*).

Jestliže se opakuje tatáž strana, tak namísto „tamtéž“ je možné uvést *l. c.*, tedy *loco citato* = na uvedeném místě. Jestliže opakovaná citace nenásleduje bezprostředně, volíme tyto způsoby:

J. Mistrík, op. cit., s. 23; J. Mistrík, o. c., s. 23. Zkrácená slova znamenají *opere citato* = v citovaném díle. Nebo také můžeme napsat J. Mistrík, cit. d., s. 23; tedy citované dílo.

Chceme-li poukázat na obdobnou tematiku jinde, nebo odkázat na část textu autora, která se zabývá tím, o čem píšeme, užijeme *Srov.* = srovněj nebo knižní ekvivalent *cf* = *confer* = srovnej; stejně tak použijeme *viz* (pozor, ale bez tečky).

Poznámkový aparát

Poznámky se v DP nacházejí pod čarou (říká se jim patové), v pořadí se číslují (číslo odpovídá hornímu indexu v textu). Důležité je, že text poznámky začíná velkým písmenem a končí tečkou. Poznámka by neměla být příliš dlouhá, nesmí zabírat např. polovinu strany (jsou i takové, které zabírají třetinu stránky). Poznámky jsou komentářem autora, vysvětlěním, a to takovým, které nespadá do základní linie vlastního textu.

55 Někdy můžeme před dvojtečkou i po ní vidět mezeru, protože se to zdá asi typograficky hezčí. Není to však nutné (a někomu se to ani nelíbí) a navíc to odporuje pravidlům českého pravopisu, neboť podle pravidel se mezera před dvojtečkou nedělá.

Pod čarou se také uvádějí zkrácené bibliografické údaje, pokud nejsou přímo ve vlastním textu, např. J. Mistrík, *Štylistika*, s. 63. Důležité je to, že zde nemusíme uvádět celý bibliografický záznam, ten je potom v seznamu literatury. Jméno může být uvedeno bez iniciály křestního jména – viz Mistrík (1985, s. 15–20), nebo tato iniciála může stát před příjmením (na rozdíl od seznamu literatury; viz příklad výše). O odkazech na totéž dílo viz výše.

Seznam literatury

Častá otázka studentů je, co do seznamu literatury uvést a jak seznam literatury rozvrhnout. Většinou se studenti ptají, zda mají uvést jen literaturu, z níž citovali, nebo i takovou, se kterou i jinak pracovali, nebo jim posloužila jen jako inspirace. Někteří mají pocit, že by tam měla být literatura všechna, tzn. všechny tituly, které k danému tématu našli. Pokud jde o seznam literatury, můžeme doporučit toto: v seznamu uvedeme literaturu, kterou jsme používali, tzn. nejen tu, z níž jsme citovali. (Zásada pouze citované literatury platí např. při vydávání časopiseckých studií.) Rozhodně neuvádíme ty tituly, o nichž nic nevíme, byť s tématem souvisejí. Co se nadpisu a rozvržení týče, zcela dostačující je nadpis Literatura (je zbytečné psát *Použitá literatura* nebo *Seznam použité literatury*), dále se odděluje sekundární literatura a literatura primární, tedy prameny a jiné původní zdroje; uvádíme i případné internetové zdroje, a to veškeré, i když se nám to zdá nepodstatné. Samozřejmě, že volíme abecední pořadí. Stejně tak jako úvod, tak i seznam literatury musí být úměrný rozsahu práce. Existují různé možnosti zápisu jednotlivých položek, ale je potřeba zachovávat jednotný zápis v rámci jedné práce.

Uvedme příklady:

Šanderová, J.: *Jak číst a psát odborný text ve společenských vědách (Několik zásad pro začátečníky)*. Praha: Sociologické nakladatelství (Slon) 2009.

Mareš, P.: Hry na neformálnost (K neformálnímu vyjadřování v současných odborných textech). In: Hladká, Z. – Karlík, P. (eds.) *Čeština – univerzálie a specifika* 5. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2004, s. 332–339.

Kořenský, J.: Paradigmata zkoumání řečové komunikace. *Slovo a slovesnost*, 68, 2007, č. 3, s. 163–169.

Je možné psát rovněž takto:

Vachek, J. (1996): *O nemocech duše. Kapitoly z psychiatrie*. Praha: Mladá fronta.

Postřehy a rady

- 1) U časopiseckých studií nepíšeme In, např. In: *Slovo a slovesnost*. Setkávám se s tím poměrně často. Nesmíme také zapomenout uvést rozsah stránek.
- 2) Důležitou poznámkou je přechylování ženských jmen. Platí zásada, že v češtině se používá přechylovací přípona u ženských příjmení -ová. Tato přípona umožňuje skloňování českých ženských příjmení a jejich zapojení do syntaxe věty. Nepoužití této přípony by znamenalo, že jméno se nesklonuje a nezapojuje se syntagmaticky do věty a vytváří se tak gramaticky nesprávná věta. Proto ve vlastním textu cizí ženská jména uvádíme s příponou -ová. V seznamu literatury je pak možné nechat původní podobu ženského příjmení bez přípony -ová.
- 3) Důležité je nepřebírat do seznamu literatury literaturu, která se podle názvu vztahuje k tématu, aniž jsme ji však viděli, event. aniž jsme si údaje ověřili. Tímto způsobem se šíří chyby. Příklad, který mohu uvést, je z psaní této příručky: J. Mistrík ve své *Štylistice* (1985) uvádí *J. V. Bečka: Odstavec. Naše řeč, 47, 1965, s. 65*. Záznam je chybný (může dojít k tiskovým chybám, překlepům atd., ale není zdaleka výjimkou, že autor údaje zamění nebo neověří; pak marně hledáme příslušný článek nebo stránky, na nichž by se měl text nacházet). Správně: *J. V. Bečka: Odstavec. Naše řeč, 47, 1964, s. 65–73*.

Současné bibliografické citace určuje citační norma ČSN ISO 690 (pro tradiční tištěné dokumenty) a ČSN 690-2 (pro elektronické dokumenty). Jedná se o Pravidla pro bibliografické odkazy a citace informačních zdrojů atd.⁵⁶

56 Stačí zadat ve vyhledávací heslo „bibliografické citace“ a najdete spoustu odkazů. Tomuto jevu je rovněž v každé příručce odborného psaní věnována mimořádná pozornost.

9 Volba jazykových prostředků

Výše jsem se zmiňovala o některých nedostatcích, se kterými se v DP setkáváme – text nevytváří odpovídající tematickou linii, věty syntakticky nevytvářejí odpovídající návaznosti, nevhodně jsou zapojeny citáty atd. Nyní bych ráda soustředila pozornost ještě na další moment DP, a to na samotný nevhodný výběr slov. Bohužel musím konstatovat, že v textu DP narůstá počet slov a formulací, které bych přese všechnu snahu oživit jazyk vědy do vědeckého vyjadřování nedoporučovala.

I. Jsou to především výrazy a formulace, které vyplývají z mluvenosti, spontánnosti našeho vyjadřování, jsou to výrazy především expresivní a hovorové, nebo dokonce nespisovné:

- 1) (...) která nás informují o **hrozivém** působení těchto nemocí;
- 2) (...) člověk by se měl s nimi **umět poprat**;
- 3) **Drtivá** většina příkladů (...); Samozřejmě, že už **drtivá** většina rozsudků byla právně napadnutelná (...) (Spojení **drtivá porážka** atd., tzn. expresivně **naprostá**, známe z publicistiky a z bulvárních periodik);
- 4) **Suverénně** nejvíce aludovaným textem (...);
- 5) **Hodně** příkladů najdeme (...); **Hodně** totiž závisí na struktuře (...).

II. Setkáváme se s terminologickou nepřesností, s nedostatečně explicitním, jasným vyjadřováním:

Uveďme několik příkladů:

velikost replik – v daném oboru se používá výrazů **délka** nebo **rozsah**, což je i vzhledem k tomu, co má daný výraz vyjadřovat odpovídající;

obyčejný dialog – v daném kontextu šlo o **přirozený** dialog;

kloudná odpověď – takový termín v lingvistice nic neznamená, v psaném textu by se nemělo toto slovo vůbec objevit, neboť je to slovo hovorové.

Trestuhodné je pak to, když ani příslušný termín dobře neznáme, nevíme, jak se píše, přestože patří k základním pojmům oboru. Plyne z toho nedůvěra vůči všemu ostatnímu, co dotyčný autor v DP prezentuje – máme na mysli např. v lingvistice zavedené termíny *langue* a *parole*, které se v psaném textu objevily v podobě „mluvené“ – *lang* a *parol*. Stejným

projevem je to, když např. zavedené jméno v daném oboru je při ústní prezentaci vyslovováno jinak než mu z hlediska daného jazyka přísluší – např. C. G. Jung vyslovujeme německy, nikoliv anglicky; dnešní nepoučení studenti mají tendenci vyslovovat vše anglickou výslovností.

Další příklady:

Př. 1 (...) *tato slova **oficiálně** nejsou synonymy.*

Př. 2 *Druhá část práce se pokouší o interpretaci a vyvození **správných** závěrů z díla filosofa Jeana-Paula Sartra. Samozřejmě je otázka, dokázali-li bychom zodpovědět a definovat, které závěry jsou **správné**.*

Př. 3 *Doklady mezitextového navazování citované v této kapitole jsou signalizovány **málo**, respektive **vůbec**.*

Zamysleme se nad tím, zda je v daném kontextu vhodné slovo *málo*. V kontextu odborného vyjadřování by byla vhodnější formulace, která by byla zřejmější, např. *nedostatečně, omezeně, prostřednictvím/s pomocí omezených prostředků atd.* Bylo by vhodné uvést, v čem spočívá omezenost signalizování, tzn. to „málo“. Navíc celou větu by bylo vhodné přeformulovat.

Např. *Příklady, které uvádíme v této kapitole, jsou dokladem nedostatečně signalizované intertextovosti.*

K tradičním nadbytečně užitým slovům patří: **skutečná** zakladatelka, **opravdová** zakladatelka (zakladatelka je jen jedna), **hlavní** protagonista (protagonista je hlavní představitel, hlavní hrdina).

III. Nadbytečně se užívají módní slova. Ta reprezentuje např. slovo *potazmo*, ale můžeme k nim řadit i jiná.

potazmo

Př.: *V této části charakterizují dětské hrdiny především z hlediska výrazných psychických, **potazmo** i fyzických rysů, kterými jsou v dětské společnosti také nejčastěji vnímány. (V této ukázce by navíc bylo lépe užít např. *prostřednictvím nichž než kterými.*)*

Další příklady: *rozdílnost kognitivní vědy **potazmo** kognitivní lingvistiky; moderátor, **potazmo** televize; Istanbul, **potazmo** Cařihrad atd.*

Chybou je, když před *potazmo* někteří nepíší čárku; objevuje se také jako „a potazmo“.

Jedná se o výraz módní, který používají zejména ti, kteří snad chtějí vypadat vzdělaně, kteří chtějí být „in“ jako ti, kteří vědí, jak je správné dnes mluvit. Užívají ho ale i ti, kteří ani nevědí, co činí. Prostě to jen slyší, a tak to bezmyšlenkovitě opakují. Zeptám-li se studenta/studentky (abych neurazila jedno z pohlaví), co výraz znamená a zda by jej byli schopni nahradit něčím jiným, jejich reakce a odpověď není okamžitá. Musejí přemýšlet.

Slovník spisovné češtiny (1994) výraz neuvádí, protože je to vlastně výraz zastaralý, najdeme jej ve starších slovnících také jako *potahmo*. Znamená „se vztahem, se zřetelem, vzhledem k někomu, něčemu“ (*potahmo na jednotlivce*, Tyl). Ve významu „vlastně, respektive“ bylo užití tohoto slova chápáno jako expresivní. Slovník uvádí příklady z Čapka a Nerudy.⁵⁷

Velká nevýhoda tohoto výrazu je, že je neprůhledný. *Internetová jazyková příručka* Ústavu jazyka českého uvádí, že slova *potazmo* se užívá v celé řadě významů – *a tedy i; a tedy vlastně; s tím i; to se vztahuje i na; to platí i pro; v souvislosti s tím; přesněji řečeno; rovněž*.

Úzus užívání je tedy značně neustálený.

Nevýhoda je pak především v tom, že někdy nejsme schopni odhalit významový odstín vztahu, někdy nejsme schopni rozlišit především, zda jde o význam „neboli“ (tedy jinak řečeno): *Cařihrad, potazmo Istanbul* (tady jsme poučeni, že jde o totéž); *objevují se v tomto věku nemoci chronické, potazmo počasně* (jde o totéž: chronické = počasně), nebo o význam jiný – „vlastně“, „respektive“, „přesněji řečeno“ atd., kdy o vztah rovnocenný nejde: *ohnisko, potazmo fokalizace; Na úrovni sémiotiky pak můžeme hovořit o znaku ikonickém, popř. symbolickém, potazmo i ikonickém textu*.

pakliže

Nadužívá se i spojka podřadicí v podmínkovém významu;⁵⁸ *Slovníkem spisovné češtiny* je hodnocena jako knižní, přesto se s ní setkáváme zejména v mluvených projevech. Samozřejmě synonymem je „**jestliže**“ (ptala jsem se studentů, čím by pakliže nahradili, a někteří museli bohužel přemýšlet). Musím ale uvést, že slovo „pakliže“ se v bohemistických DP téměř nevyskytovalo, ovšem v jiných DP, např. s právnickým zaměřením, ekonomickým atd. již ano. Na několika málo stranách se slovo opakovalo i několikrát:

57 *Slovník spisovného jazyka českého*, 1989, s. 332. Viz také *Internetová jazyková příručka*, <http://prirucka.ujc.cas.cz>.

58 Tato spojka je dnes i předmětem vtipů: Říká paní učitelka Pepíčkoví: Utvoř větu s pakliže! A Pepíček odpoví: Na tatínka ve vlaku spadl nejdříve batoh a pak lyže.

Pakliže jde o výběr, postačí k dispozici propagační materiál. – Pakliže účastník velmi dobře zvládá prodej nereálného produktu a méně již reálného zároveň lze konstatovat nezkušenost s prodejem daného produktu, je možné konstatovat prodejní talent. – Zkušenosti – pakliže je možno zabezpečit podmínky, které neumožňují (...) – Variantní uspořádání – pakliže modelovou situaci pojmem více jako model tvorby Projektu (...) atd.

O spojce „pakliže“ platí totéž co o slovu „potažmo“. Pravděpodobně se jí užívá proto, aby mluvčí vypadal „in“, nebo ji prostě jen kolem sebe slyší a bezmyšlenkovitě opakuje.

lehce

Zdá se, že brzy se takovým módním slovem stane i slovo „lehce“.

- 1) „**lehce** flexivnější tvar “ – zaznělo v mluvené přednášce mladého kolegy (poněkud mi to sugeruje „lehce poškozený nábytek“); je rovněž těžké si pod tímto pojmem exaktně něco představit;
- 2) (...) *považuji za podstatné **lehce** se obrátit do minulosti (...)*;
- 3) *V rodině to znamená možnost třeba se jen **lehounce** dotknout incestní zábrany atd.*

10 Pravopisné a stylizační chyby v diplomových pracích

Aby naše práce byla důvěryhodná, je nutné dodržovat pravopisné a stylizační zásady. Důležitá je jednota pravopisu. Zvolíme-li si např. jako podobu slova *diskuse* variantu se „s“, musíme ji také dodržovat, tzn. nepíšeme jednu *diskuse*, podruhé *diskuze*.

Pro česky psané práce je nutné dodržovat v plynulém psaném textu přechylování jmen ženského rodu a ženských příjmení. Platí to, že má-li ženské jméno v angličtině podobu *Joan Bybee*, je nutné připojit přechylovací příponu, tedy je nutné užívat *Joan Bybeová*. Přechylovací přípona je zároveň příponou skloňovací, ohýbací a bez ní bychom slovo nemohli začlenit správně do české věty. Nejhorší případ nastává, když opět dochází k mísení obojího. Jednou je jméno přechýleno, podruhé ne, nebo jedno jméno je uváděno „v nepořádku“, u jiných se zpravidla jednotný tvar dodržuje. Platí rovněž zásada, že nepřechýlenou podobu jména lze uvést v seznamu literatury.

Nejčastější chyby

nebo-li (správně **neboli**):

chybně psáno se spojovníkem, ještě s čárkou před a často v nevhodném užití – *věda, nebo-li naše zkušenost; abstrakt neboli anotace*,⁵⁹ správně **neboli** a bez čárky před spojkou; „neboli“ se užívá ve smyslu rovnítko, pokud jde o pojmy totožné: *druhoهورy neboli mezozoikum; jazykověda neboli lingvistika; gramatika neboli mluvnice; podnebí neboli klima; bandáž neboli svazování; reveň neboli rebarbora* atd. Jedná se o spojku souřadící s významem identifikačním, a jak je vidět, užívá se zejména tam, kde existují dva pojmy označující totéž. Spojku „neboli“ lze nahradit spojkou „čili“. V těchto případech se naopak nedoporučuje užívat „či“, což je spojka vylučovací: *Druhoهورy či mezozoikum nazýváme dobou plazů*.⁶⁰

než-li (správně **nežli**):

je to spojka podřadící, které se užívá např. při nerovném srovnání – *Jeho poslední román je obsáhlejší nežli ten předchozí*.

tématický (správně **tematický**); **tématika** (správně: **tematika**):

jedná se o chybu, která se opakuje – vidíme ji v textech, při prezentacích, v názvech DP, např. **Tématika** *Sudet v české a německé literatuře*; nemělo by tak být přímo v zadání DP;

viz. (správně **viz**):

viz je považováno studenty za zkratku, proto za tímto slovem mnoho z nich píše tečku, ale poučení vědí, že nejde o zkratku, ale rozkazovací způsob slovesa *vidět*, který „dnes pociťujeme spíš jako ustrnulý výraz s odkazovacím významem.“⁶¹ Přestože *viz* je slovo krátké, kvůli úspoře místa se ještě zkracuje, např. ve slovnících můžete vidět **v.** (v. str. 5). Někdy najdeme (a je to správné) i **v. t.** (*viz též* nebo *viz*

59 Anotace a abstrakt nejsou pojmy označující totéž. *Slovník cizích slov* uvádí, že abstrakt je „stručný výtah z obsahu odborného článku, knihy“ (s. 18), anotace je „stručná charakteristika slovesného díla s údaji o obsahu, zaměření, významu, autorovi, úpravě, určení“ (s. 55), slouží jako doplněk bibliografického a katalogizačního popisu; přináší **základní informace** o autorovi a knize, jde o **charakteristiku**. Abstrakt je v podstatě náročnější útvar, který přináší **hutný výtah** z obsahu práce, tzn. včetně závěrů práce. Abstrakt je možné srovnávat s termíny shrnutí, resumé, synopsis.

60 Srovnej Daneš, F. a kol.: *O češtině pro Čechy*, s. 256–257.

61 Kol. autorů: *Na co se nás nejčastěji ptáte*, s. 149.

tam). Dále je dobré vědět, že sloveso *vidět* se pojí s předmětem ve 4. pádě, stejnou vazbu by tedy mělo zachovávat i *viz* – *viz stranu 5*. Ale podle novějších jazykových slovníků můžeme uvést podstatné jméno, které následuje rovněž v 1. pádě, tedy můžeme napsat – *viz strana 5*.⁶² Obdobné slovo „srovnej“ zkracujeme **srov., srv., sr.** (viz výše);

a nebo (správně: **anebo**):

je škoda, že s touto chybou šířící se zejména v publicistice, se setkáváme i u kolegů-lingvistů;

než, před nímž je čárka:

čárka před *než* se píše tehdy, pokud za *než* „následuje“ určitý slovesný tvar; chyba je tedy: *měl větší radost jazykovědec, než čtenář*. Správně: *měl větší radost jazykovědec než čtenář*.

jednak (správně: **jednak – jednak**):

opakovaně se v DP nedodrží párové výrazy. Z dvojice zůstává buď jen jeden, nebo druhý je nahrazen jiným slovem, opakovaně se šíří *a také; ale také; tak i; ale i*. Vzniká tak nesprávná dvojice *jednak – a také, tak i, ale i*.

Př. 1: *Termín inference se užívá jednak pro označení procesu, ale také pro závěry a myšlenky (...)*

„Jednak“ zůstává osamoceno:

Př. 2 *Rozsah nabídky zaměstnaneckých výhod je limitován jednak výší finančních prostředků vyčleněných pro tyto účely a daňovým mechanismem, který je výhodný jak pro zaměstnavatele, tak i zaměstnance.*

Pravděpodobně souvztažnými členy mají být „finanční prostředky“ a „daňový mechanismus“ (jednak výší finančních prostředků, jednak daňovým mechanismem).

Ne zcela patřičně se objevuje **druhak**. N. Svozilová o podobných případech „doplňovací tvorby“ (podobně jinak – stejnak) píše ve své knize *Jak dnes píšeme/mluvíme a jak hřešíme proti dobré češtině*.⁶³

62 Kol. autorů: *Na co se nás nejčastěji ptáte*, s. 149.–150.

63 Svozilová, N.: *Jak dnes píšeme/mluvíme a jak hřešíme proti dobré češtině*, s. 45. Autorka o tomto jevu píše v části nazvané „Vynalézavá čeština (jazykové kuriózy I.)“.

Jednak – jednak je nahraditelné dvojitém výrazem „za prvé – za druhé“.

***bud'* – (a)nebo**

stává se, že osamoceno zůstane *bud'* (namísto *bud' – a/nebo*); chybí čárka před „nebo“, která je ovšem v tomto případě dvojitéch spojovacích výrazů závazná.

Bohužel se setkáváme s chybami **základních jevů v interpunkci**. Před *popř.*, *tj.*, není psána čárka – *kontinuální popř.*, *graduální proces* (správně: *kontinuální, popř.*, *graduální proces*); *může dojít k eliminaci tj. vyloučení* (správně: *může dojít k eliminaci, tj. vyloučení*).

Prohřeškem je také **neuvedení iniciály křestního jména u genitivu**, příklad: *s mnoha námitkami se setkal názor Čermáka* (správně: *názor F. Čermáka*); neuvedení iniciály v genitivu je stylově nižší, působí nezdvořile. Naprosto nevhodné je užití slova *pan* v následujících kontextech (a to i v mluveném vyjadřování): *na otázky pana redaktora respondující politik odpověděl; dílo pana Kratochvila*.

Uvedla jsem jen několik (všimněte si, že používám „několik“ ne „pár“, které SSČ hodnotí jako hovorový spisovný) nedostatků. V souvislosti s těmito poznámkami i s těmi výše uvedenými bych ráda citovala z úvodu k Ecově knize *Jak napsat diplomovou práci*: „Nauč se pravopisu, tradici a řemeslu, a teprve potom experimentuj a využivej novinek, módních trendů a technických vymožeností, které ti tvoje doba dává k dispozici.“⁶⁴ To platí nejen při přípravě a realizaci odborného textu, je to něco, co platí obecně, chce-li člověk dělat věci dobře a působit důvěryhodně.

11 Cvičení

Najděte nevhodné výrazy z hlediska odborného stylu, a posuďte je, event. posuďte vyjádření jako celek (včetně logických souvislostí). Nahraďte výrazy vhodnějšími pro odborné vyjadřování, přestylizujte formulace jako celek, pokud je to nutné: Např.: *V této diplomce bych chtěla ukázat rozbor jednoho prozaického textu.*

⁶⁴ Eco, U.: *Jak napsat diplomovou práci*, s. 9.

- 1) Díky této prezentaci můžeme zjistit, jednak které modelové situace byly pro kandidáty náročné nebo jednoduché, jak se kandidáti celkově cítí na našem AC a co by doporučili v AC změnit nebo zařadit nové možnosti, které jsou v prospěch představení se kandidátů a jejich vlastností, schopností, dovedností a znalostí.
- 2) Jak jsem již uvedl v předu, celou práci jsem se snažil zpracovat tak, aby ji bylo možno použít v běžné praxi. Proto jsou možná některé části příliš podrobné. Budu spokojen bude-li tato moje diplomní práce (třeba přes tvrdé kritické připomínky) přijata. (Mj. toto je „Závěr“ jedné DP.)
- 3) Ve finále se dostáváme k analýze několika jevů, které (...)
- 4) Tato dvě krátká dílka změnila pohled na autorovu tvorbu.
- 5) Jedna ze skutečností, která byla při vydání první knihy Petry Hůlové poměrně hodně diskutována a zmiňována, je způsob jazykového ztvárnění, jež autorka zvolila, a to obecná čeština.
- 6) Nelze upřít, že pro oblíbenost hororového žánru má v celém dvacátém století nezměrný význam.
- 7) Jak jsem již zmínila v úvodu, považuji za podstatné lehce se obrátit do minulosti (...) – Teď bych se chtěla lehce dotknout tématu (...)
- 8) Text je prošpikován mnoha fakty.
- 9) Tím pádem se nebudeme zabývat touto formou.
- 10) Trocha historie (název kapitoly) – Vlastní text předchází autorův úvod, který se z celku trochu vymyká (...)
- 11) Taky Hoffmannová, s. 15 (v poznámce pod čarou)
- 12) Televizní noviny si kladou za cíl informovat hlavně o tom, že (...) Hlavně z toho důvodu je obsah Televizních novin (...)
- 13) Hned za rok byla problematika kapelek vyřešena.
- 14) Jako u předchozího případu, i v tomto se zaměřím na to, jestli a jak jednotliví aktéři debaty čerpají (...)
- 15) Na stejném místě textu, o kousek dále, si můžeme přečíst, že (...)
- 16) Tato problematika zůstává pořád otevřena (...)
- 17) Je to ukázka toho, jak dokáže moderátor svého hosta zkrotit.

- 18) *Za opravdovou zakladatelku oddechové četby pro paní a dívky považujeme (...)*
- 19) *Délka titulu – Tady je mi do zpěvu – převyšuje délku textu celé „povídky“, neboť tento text je tvořen jediným slovem – Zpívám.*
- 20) *Své místo má i rozumné užití kondicionálu.*
- 21) *Adordinační skupiny a množství přívlastků shodných a neshodných vyplňují vnitřky vět, (...)*
- 22) *Vzhledem k množství používaných termínů, jsem se omezila na definování jen těch, které jsou hlouběji odborné nebo těch, které (...)*
- 23) *Tato práce je úzkou sondou do problematiky.*
- 24) *Větší celky, v nichž je diskutován konkrétní problém opatřuji na konci shrnujícím závěrem.*
- 25) *Myslím si, že spíše ne, protože parazitická teorie je uvažována přísně selektivně, nicméně styčné body tu jistě jsou.*
- 26) *Píšu tedy rysy jeho osobnosti. Párkrát jsme se o tom již zmínili.*

Úkol: Ověřte význam sloves diskutovat, uvažovat, zmínit se, jejich vazby a užívání.⁶⁵

12 Apendix – charakteristika odborného vyjadřování

Diplomová práce je psána spisovným jazykem a myslím, že stále platí, že v některých případech se sklonem k volbě prostředků spíše stylově vyšších (např. namísto „také“ můžeme použít „rovněž“; namísto „úplně“ uvedeme „zcela“ atd.). Důležité je, že do popředí se dostává denotát znaku, konotace mají být potlačeny, subjektivní výběr slov a jiných prostředků je omezený, proto individuální rozdíly mezi jednotlivými autory nejsou tak velké.

⁶⁵ Je možné využít SSČ (1994); *Slovník slovesných, substantivních a adjektivních vazeb a spojení* (2005) (dále „Slovník vazeb“). Také je možné nahlédnout: Svozilová, N. – Prouzová, H. – Jirsová, A.: *Slovesa pro praxi. Valenční slovník nejčastějších českých sloves* (1997).

U odborného stylu se setkáváme s vysokým indexem opakování slova, tzn. že slova a prostředky jsou poměrně stereotypní (je omezen počet sloves, kterých se v odborném stylu užívá atd.), zejména je závazná odborná terminologie a není možná synonymie, záměna termínu lexikálním prvkem neterminologické povahy. Pokud se vyskytnou synonyma, netýkají se termínů; v odborném stylu pak u termínů mluvíme o synonymech tzv. vlastních, úplných, jako je např. – *lingvistika/jazykověda; styl/sloh* atd. Někteří je za synonyma nepovažují (J. Filipec) a označují je jako **jazykové ekvivalenty**. Důležité je však to, že pokud např. na začátku zvolíme termín „styl“ nebudeme užívat střídavě *styl/sloh* (nadto sloh je pojem starší a méně užívaný). To platí i o jiných termínech. Pro odborné vyjadřování platí také tzv. desynonymizace – *jazyk × řeč; malba × kresba; dřevořez × dřevoryt; žánr × druh; krádež × loupež* atd., tzn. že to, co v běžné mluvě můžeme zaměňovat a co může fungovat synonymicky, v odborném textu může být rozlišeno různou definicí a zaměnit to nelze.

V odborném stylu se uplatňují pojmenování zejména abstraktních jevů, jako jsou nejrůznější kategorie a pojmy, označení vlastností a vztahů, dále skutků a činů v právnictví, procesů a stavů v ekonomice atd. – abstrakta označující vlastnosti – *nedbalost, neznalost* (práv.), *splatnost* (ek.), *souřadnost, výslovnost* (jaz.); činnosti a stavy – *pobruřování, sociální zabezpečení, časování*; výsledek dějů – *rozsudek, zůstatek, přístavek*.

Uplatňují se hláskoslovné podoby vzdálené běžnému vyjadřování *kolénko* (ohyb stonku trávy) *létavé ryby, kapénková infekce, plamének × kolínko, lítat, plamínek, kapička* atd.

Typickým prostředkem je multiverbizace: *řešit – podat řešení/důkaz; provést měření; najít uplatnění; mít k dispozici* atd. Jde o vytvoření více-slovného spojení namísto jednoslovného vyjádřeného slovesem. Víceslovné pojmenování se pak skládá z dějového substantiva, které představuje významové jádro, a slovesa s oslabeným lexikálním významem. Užívá se zde poměrně omezeného inventáře sloves (*provést, podat* atd.), jsou to však slovesa s velkou schopností vstupovat do slovních spojení frazeologické povahy s velkým počtem dějových substantiv.

K dalším typickým prostředkům řadíme předložky a předložkové výrazy; jejich frekvence je v odborném textu vysoká. Platí rovněž, že soustava prostých pádů a původních předložek nestačí (mj. pro jejich mnohovýznamovost) a v odborném stylu se užívají tzv. sekundární předložky – *v rámci; v důsledku; z hlediska; na základě; v souvislosti; prostřednictvím* atd., které dané souvislosti a vztahy vyjadřují lépe, explicitně. Stejně tak je v odborném stylu větší repertoár spojek; frekventované jsou spojky

souvětné – „obrácené dovnitř“ (podřadící) – vyjadřující příčinné a jiné vztahy. Obecně platí pro odborný styl vyšší frekvence modifikace příčinně-důsledkového vztahu/následkového (*protože, v důsledku, tedy, čímž, tímto způsobem, za těchto podmínek*). Specifickým spojovacím prostředkem odborného stylu je „a/nebo“ (samozřejmě záleží na vhodnosti a správnosti jeho užití):

Příklad z DP: Moderátor nejen udílí slovo, ale má také právo je odebrat, a to zejména v těch případech, kdy zpovídaná či zpovídaný neodpovídá na otázku a/nebo odpovídá již nepřiměřeně dlouho.

Jedná se o kombinovanou spojku (jde o kombinaci slučování s vylučováním), která vyznačuje, že platí jen jedna ze dvou variant, nebo platí obě.⁶⁶

Dále je potřeba připomenout hromadění rozvíjejících větných členů vyjadřujících složitost mezi jevy a pojmy, typická jsou dějová substantiva a adjektiva (1); kondenzované výpovědi, zhuštěné, sevřené (2) – jedná se o nominalizaci, infinitivní konstrukce, konstrukce přechodníkové (přechodníků není v odborných textech mnoho, ale více než v jiných):

- (1) *Sledování zvyšování výskytu používání (...), (zde zvláště záleží na tom, aby věta neztratila na srozumitelnosti);*
- (2) *Protože je materiál nedostupný, nemůžeme pokračovat ve výzkumu × Vzhledem k nedostupnosti materiálu nemůžeme pokračovat ve výzkumu.*

Všechny tyto prostředky mohou přispět ke konzistenci odborného textu, k lepšímu vyjádření obsahově-logických vztahů, k vyjádření hierarchie myšlenek, ale je potřeba užívat tyto prostředky uváženě tak, aby vyjadřovaly přesně to, co mají a co máme na mysli my. Neměly by zatěžovat čtenáře a neztěžovat mu vnímání daných vztahů a souvislostí. Stejně tak je potřeba uvážit místa, kde je potřeba zvolit např. kondenzované vyjadřování a kde naopak „normální“, event. rozvitější také vzhledem k rozměrovému rytmu textu. Prostředkem kondenzace je i užívání různých značek a symbolů. Odborný text se vyznačuje rovněž zvýšeným podílem grafických prostředků, jako je středník (tomuto prostředku v seminářích věnujeme s oblibou pozornost), systém závorek atd.

66 Osobně mě překvapilo (vzhledem k širokému okruhu uživatelů, které pravděpodobně ne všechny znají význam této spojky) užití této spojky v návodu na použití krému jedné světové značky: *Krém nanášíte ráno a/nebo večer*. To znamená, že krém můžete použít jen ráno nebo jen večer, nebo ráno i večer.

Nesmíme zapomenout také na jiné prostředky odborného stylu, jako jsou např. odlišné vazby – *uvažovat množinu* atd. Jsme zvyklí, že sloveso „uvažovat“ má v běžném vyjadřování vazbu „uvažovat o někom, o něčem“. V odborném stylu však je možná vazba „uvažovat něco“: *Uvažujme rovnici o dvou neznámých/uvažovat jev*; a to ve významu „podrobovat úvaze, posuzovat“. Stejně tak u slovesa „diskutovat“ se nověji objevila vedle vazby „diskutovat s někým o něčem“ vazba „diskutovat něco“ ve významu „řešit diskusi“. Frekventovanou vazbou v publicistice a následně v odborném stylu se stává vazba „zmínit někoho, něco“. SSC se o této vazbě nezmiňuje, najdeme ji ve „Slovníku vazeb“ s odkazem na publicistiku: *Nakonec ještě zmíním, že vliv na dabéřskou češtinu může mít i intonace originálu.*⁶⁷

Příklad z excerpce DP: *Některé údaje z výzkumu jsme zmínili již výše. Nebo: Jak jsem již zmínila v úvodu* atd.

O těchto slovesech psal již v r. 1963 Vl. Šmilauer. Uvedl tyto příklady:

Hydroxylace byla již zmíněna u druhu Rhizopus arrhizus. – Také zde bylo francouzskými půdoznalci živě diskutováno.

Poukazoval na možnost trpného rodu u sloves, která mají předmět ve 4. pádě (uvést příklad – příklad byl uveden), na rozdíl do slovesa „zmínit se o něčem“, „diskutovat o něčem“. Proto:

*Hydroxylace byla již připomenuta (...), Zmínili jsme o hydroxylaci (již v souvislosti s druhem Rhizopus arrhizus); (v závorce doplněno Sch.) – Také zde francouzští půdoznalci živě diskutovali.*⁶⁸

13 Závěr

Závěr je povinnou součástí DP. Měl by obsahovat výsledky práce, uvedení těchto výsledků v kontextu současného stavu bádání dané věci a rovněž v kontextu výhledu do budoucnosti. V DP je však tato část spíše jen opakováním toho, co známe již z předchozího textu (má tedy v nejlepším případě podobu shrnutí). Navíc se v něm – ne ojediněle z velké části – opakuje to, co je obsaženo v úvodu práce (to by ovšem nemělo být): *V první kapitole jsme podali výklad pojmu postmoderní literatura, ve druhé jsme se pak zabývali (...). Závěr – stejně jako úvod – by měl být přiměřeně dlouhý,*

⁶⁷ „Slovník vazeb“, s. 558.

⁶⁸ Šmilauer, Vl.: Hlavní skladební a slohové nedostatky odborného vyjadřování, In: *O češtině pro Čechy*, s. 242.

tzn. strana a půl normovaného textu nejméně. Setkávám se se závěry příliš krátkými (jeden odstavec, půl strany) a s nejistotou studentů, co do této části DP uvést. Je možná překvapivé, že k vůbec nejčastějším otázkám patří to, co uvést v úvodu a závěru DP.

Mám-li vyjádřit závěry této příručky, musím konstatovat několik skutečností: Smyslem této práce nebylo vyčerpávajícím způsobem ukázat „jak se DP nedělá“ a už vůbec ne „jak se dělá“. Smyslem bylo upozornit studenty na určité momenty, které činí při psaní DP potíže, a **inspirovat je k vnímavějšímu přístupu k psaní DP**, k tomu, aby se více zajímali nejen o to, „o čem“ píšou, ale také „jak“ to píšou. Obojí totiž spolu souvisí a znalosti obojího jsou zárukou lepšího hodnocení DP a nepochybně i lepšího pocitu studenta z vykonané práce.

Možná se bude některým zdát předchozí text příliš preskriptivní, tzn. předepisující, jak má autor psát. Během seminářů studenti však záhy pochopí, že text s mnoha mluvenostními prvky, text uvolněný, nepřesně formulovaný, s nepromyšlenou strukturou, je text, který brání porozumění a jednoznačnému pochopení obsahu DP. Stává se, že se studenti v seminářích „odborného tvůrčího psaní“ setkávají v předkládaných DP s větami, kterým vůbec nerozumí, špatně se orientují v myšlenkových pochodech autora DP, v logických souvislostech tématu špatně stylizačně vyjadřovaných. Proto – přese všechny tendence a požadavky na „modernizaci“ vyjadřování – není určité dobře, že jsou v DP pravopisné a stylizační chyby, spontánně mluvenostní prvky, vágní výrazy. Rovněž současné požadavky“ na originalitu, odlehčenost, jako je vtip, analogie ze života, příklady, jsou vhodné spíše pro mluvenou podobu odborného vyjadřování, práce graduovaných odborníků, kteří s nadhledem dokonalé znalosti tématu a s nadhledem svých zkušeností si to mohou dovolit a umí to. Ve studentských psaných pracích tento přístup není vhodný, neboť studenti většinou zápasí se základními problémy formulování tématu, tedy především s neschopností „myslet způsobem, který obor vyžaduje“⁶⁹ a následně s jazykovým vyjádřením náročného tématu, který je předmětem DP.

Rada na závěr: Začněte DP psát včas. Umberto Eco uvádí, že doba k napsání kvalitní DP je tři roky, nejméně je to 6 měsíců. Souhlasila bych s těmi 6 měsíci za podmínky, že student již podnikl řadu zásadních přípravných kroků – našel si literaturu, prostudoval ji a zjistil možnosti a úskalí, které zvolené téma skýtá. Za předpokladu, že se již pokusil část práce napsat a ověřil si tak svoje schopnosti formulovat téma a ověřil si,

69 Šanderová, J.: *Jak číst a psát odborný text ve společenských vědách*, s. 7.

Závěr

zda styl práce odpovídá stylu psaní odborných prací. Setkávám se s případy, kdy studenti přinesou 10 stránek textu a z toho 9 škrtneme. Setkávám se s tím, že se nejdříve „učíme psát“, tzn. formulovat myšlenky právě v intencích odborného vyjadřování. Všechno toto dlouho trvá, a proto je potřeba začít včas. Není totiž jednoduché vytvořit souvislý, kompaktní a hutný text o 40–60 stranách.

Literatura

Akademický slovník cizích slov. Praha: Academia 1998.

Bečka, J. V.: Odstavce. *Naše řeč*, 47, 1964, s. 65–73.

Daneš, F. a kol.: *O češtině pro Čechy.* Praha: Orbis 1963, 2. vyd.

Daneš, F.: Odstavec jako centrální jednotka tematicko-kompoziční výstavby textu. *Slovo a slovesnost*, 55, 1994, s. 1–16.

Daneš, F.: Jazyk vědy. In: F. Daneš a kol.: *Český jazyk na přelomu tisíciletí.* Praha: Academia 1997, s. 68–83.

Daneš, F.: K mluvenosti a psanosti ve vědecké komunikaci. In: Žemlička, M. (ed.): *Termina 94.* Liberec: Pedagogická fakulta TU a ÚJČ AV ČR 1994, s. 203–208.

Daneš, F.: Jakou řečí mluví věda. Modalizace vědeckého diskurzu. *Slovo a slovesnost*, 61, 2000, s. 81–92.

Čmejrková, S.: Normy vědeckého dorozumívání. In: Žemlička, M. (ed.): *Termina 94.* Liberec: Pedagogická fakulta TU a ÚJČ AV ČR 1994, s. 55–65.

Čmejrková, S. – Daneš, F. – Světlá, J.: *Jak napsat odborný text.* Praha: Leda 1999.

Eco, U.: *Jak napsat diplomovou práci.* Olomouc: Votobia 1997.

Filka, J.: *Metodika tvorby diplomové práce.* Brno: Knihař 2002.

Havlová, E.: Textová výstavba písemných projevů vysokoškolských studentů. In: *Termina 94.* Liberec Pedagogická fakulta TU a ÚJČ AV ČR 1994, s. 221–226.

Hirschová, M.: *Úvod do teorie textu.* Olomouc: FF UP 1989.

Hoffmannová, J.: Handout jako žánr: Univerzália textové výstavby vs. specifika českého úzu. In: Hladká, Z. – Karlík, P. (eds.) *Čeština – univerzália a specifika 4.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2002, s. 163–170.

Katuščík, D. – Drobíková, B. – Papík, R.: *Jak psát závěrečné a kvalifikační práce.* Nitra: Enigma 2008.

Jak nepsat diplomovou práci

- Mareš, P.: Hry na neformálnost (K neformálnému vyjadřování v současných českých odborných textech). In: Hladká, Z. – Karlík, P. (eds.): *Čeština – univerzália a specifika* 5. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2004, s. 332–339.
- Mathesius, V.: Umění psát odstavce. In: *Čtení o jazyce a poezii*. Praha 1942, s. 97–102.
- Meško, D. – Katučšák, D. – Findra, J. a kol.: *Akademická příručka*. Martin: Osveta 2006. České upravené vydání.
- Mistrík, J.: *Štylistika*. Bratislava: SPN 1985.
- Mistrík, J.: Ezejistický štýl. *Slovenská reč*, 39, 1974, s. 320n.
- Kol. autorů: *Na co se nás nejčastěji ptáte (Ze zkušeností jazykové poradny)*. Praha: Scientia 2002.
- Papík, R.: *Naučte se číst*. Praha: Grada 1992.
- Spousta, V.: *Vádemekum autora odborné a vědecké práce humanitního a sociálního zaměření*. Brno: Akademické nakladatelství CERM 2009.
- Schneiderová, S.: Krátké zamyšlení nad ledabylostí v současném úzu. In: *Bohemica Olomucensia 3 – Linguistica*. Olomouc 2010, s. 100–101.
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia 1994. 2. vyd.
- Slovník spisovného jazyka českého I.–VIII*. Praha: Academia 1989. 2. vyd.
- Svozilová, N. – Prouzová, H. – Jirsová, A.: *Slovník slovesných, substantivních a adjektivních vazeb a spojení*. Praha: Academia 2005.
- Svozilová, N. – Prouzová, H. – Jirsová, A.: *Slovesa pro praxi. Valenční slovník nejčastějších českých sloves*. Praha: Academia 1997.
- Svozilová, N.: *Jak dnes píšeme/mluvíme a jak hřešíme proti dobré češtině*. Jinočany: H&H 2003.
- Šerý, L.: *První knížka o tom, že řád je chaos (...) a že ještě nenastala ta pravá dekolonizace a že i to umění je jeden velkej mýtus*. Praha: DharmaGaia 1997.
- Šesták, Z.: *Jak psát a přednášet o vědě*. Praha: Academia 2000.
- Žemlička, M.: Charakteristika mluveného odborného projevu. In: *Termina* 94, Liberec: Pedagogická fakulta TÚ a ÚJČ 1994, s. 193–203.

Jak nepsat diplomovou práci

Soňa Schneiderová

Publikace vznikla v rámci projektu *Bohemistika: obor pro III. tisíciletí*.
Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem
a státním rozpočtem České republiky.

Vychází ve studentské edici Günther jako svazek č. 4

Jazyková redakce: Ondřej Bláha
Návrh sazby: Jitka Kratochvílová
Návrh obálky: Lenka Pořízková
Sazba: Lenka Pořízková
Výkonný redaktor: Jiří Lach
Odpovědná redaktorka: Jana Kreiselová

Oponent: PhDr. Ondřej Bláha, Ph.D.

Vydala a vytiskla Univerzita Palackého v Olomouci
Křížkovského 8, 771 47 Olomouc
www.upol.cz/vup
e-mail: vup@upol.cz

1. vydání

Olomouc 2011

ISBN 978-80-244-2968-7

NEPRODEJNÉ

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem
a státním rozpočtem České republiky

